

Rudina kod Koprivničke Rijeke i neka pitanja vinkovačke kulture

ZORKO MARKOVIĆ

Lokalitet Koprivnička Rijeka – Rudina 1 nalazi se na obroncima Kalničkoga gorja, 19 km jugozapadno od Koprivnice u Podravini, tj. sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Smješten je na gradinastom terenu u staroj šumi iznad rječice Koprivnice. Godine 1978. i 1979. tu je provedeno sustavno arheološko iskopavanje ranobrončanodobnoga naselja koje je bilo dobro branjeno sa sjeverne strane, a terasasto dotjerano s istočne strane. Na brijegu je otkrivena površina od 812 četvornih metara i ustanovljeno je postojanje jednoslojnog naselja s 19 jama, 10 ognjišta i 1 nadzemnom kućom. Zbog srodnosti i sličnosti materijala u početku je nalazište bilo pripisano ranobrončanodobnoj fazi vučedolske kulture (Vučedol C), a kasnije Rudina-tipu vinkovačke kulture, u kojemu su još uvijek jaki elementi kasne vučedolske kulture, ali u vrlo rustikalnoj izvedbi.

Ključne riječi: sjeverozapadna Hrvatska, rano brončano doba, vinkovačka kultura, Rudina-tip, gradinsko naselje

1. Uvod

U Muzeju grada Koprivnice (dalje: MGKc) radio sam kao kustos, viši kustos i muzejski savjetnik od 1978. do 2000. godine te sam ovdje proveo poveći broj pokusnih, zaštitnih i sustavnih istraživanja, prvenstveno prapovijesnih nalazišta, postavio više izložbi i sudjelovao na više znanstvenih skupova u Hrvatskoj i izvan nje.¹

Kao dječak, Drago Vrbanec iz Apatovca u blizini Križevaca, smještenog na obroncima Kalničkog gorja i uz izvor mineralne vode, su-

djelovao je 1941. godine na pokusnom arheološkom iskopavanju amatera arheologa – učitelja Vjekoslava Dukića, na brijegu Humu, gdje je pronađen lijep i slikovit keramički i kamener materijal kasne vučedolske kulture iz dvije iskopane jame.² Kada je 1977. godine u šumi Bjeljevina, u zemlji izbačenju iz lisičjih jama, ugledao keramički materijal koji je bio sličan apatovačkom, prikupio ga je i donio na uvid tadašnjem arheologu Gradskog muzeja Križevci (autoru članka). Prvo iskopavanje na brijegu Rudina 1, iznad sela Koprivnička Rijeka, oko 19 km jugozapadno od središta Kopriv-

¹ Crteži materijala te nacrti i tlocrti uz ovaj tekst: ak. kipar, konzervator Josip Fluksi. Likovno uređenje i fotografije materijala: Katarina Botić, Institut za arheologiju u Zagrebu. Zahvaljujem im na pomoći u pripremi rada. Također, zahvaljujem na uvidu u materijal i dozvoli za objavu arheologu MGKc-a Robertu Čiminu i ravnatelju iste ustanove Marijanu Špoljaru. Vidi i ČIMIN, Robert: *Povijest arheologije u Podravini (1880. – 2014.)* // Podravski zbornik 40/2015 (ur. R. Čimin), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2014., 135–157.

² DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture* // *Opuscula archaeologica* 1, Zagreb, 1956., 16, Sl. 78–94; KOROŠEC, Josip: *Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem*, Ljubljana: Zbornik Filozofske fakultete 4/1, 1962.; MARKOVIĆ, Zorko: *Križevci – novi nalazi i rekognosciranja* // *Arheološki pregled* 19, Beograd, 1977. (1978.), 142–143; MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* // *Arheološki vestnik* 32, Ljubljana, 1981., 236–239, T. 3–5.

Sl. 1. Položaj lokaliteta Rudina kod Koprivničke Rijeke (snimio: J. Fluksi, Muzej grada Koprivnice).

nice, provedeno je kao zajedničko istraživanje križevačkog muzeja i Muzeja grada Koprivnice jer se uz sam teren nalazila i tadašnja općinska granica općina Križevci i Koprivnica.³ Najbliža izmjerena nadmorska visina ovoga šumovitoga gradinskog brijega iznosila je 268 m. Brijeg je dobro branjen od strane sjevera i sjeverozapada, dok je na istočnoj padini dotjeran terasastim ravnanjem terena. Šuma je stara listopadna (bukva, grab i hrast), što je olakšalo istraživanje jer se između stabala nalaze veće nedirnutе površine. Teren je ispod šum-

3 MARKOVIĆ, Zorko: *Rudina, Koprivnička Rijeka, Koprivnica – naselje kasne vučedolske kulture* // Arheološki pregled 20, Beograd, 1979., 22–25, T. VII – IX; isti: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati iskopavanja 1978. godine)* // Podravski zbornik 79 (ur. Dragutin Feletar), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1979., 122–140; isti: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati istraživanja 1978. i 1979. godine)*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, katalog izložbe, 1979.; isti: *Rudina, Koprivnička Rijeka, Koprivnica – nastavak iskopavanja kasnoga vučedolskog naselja* // Arheološki pregled 21, 1980., 37–40, T. XXII – XXIII; isti: *Posjet dr. Nandora Kalicza i problem arheološke suradnje kod nas* // Muzejski vjesnik 3, Koprivnica, 1980., 51–53; isti: *Pogrebni običaji i društveno raslojavanje u neolitu, eneolitu i ranom brončanom dobu sjeverne Hrvatske* // Podravski zbornik 85 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1985., 157–167; isti: *Koprivnička Rijeka – Rudina I, Koprivnica* // 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (ur. Dubravka Balen Letunić), Koprivnica, 1986., 95–97, Sl. 56–57; isti: *Problem geneze i razvoja eneolitičkih i ranobrončanodobnih kultura sjeverozapadne Hrvatske* // Izdanja HAD-a 14, Zn. skup „Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji”, Koprivnica 1986. (ur. Nives Majnarić-Pandžić), Zagreb, 1990., 39–50; isti: *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1994.

skog humusa pjeskovit. Žuti, a ponegdje i bijeli pijesak, prošaran je žilama vapnenca. Odmah ispod naslage lišća nalazi se tamnosivi šumski humus. Postojao je problem s uklanjanjem velikih žila stabala koje je trebalo sjeći, a srušeno je samo jedno stablo. Jedini lagani pristup brijegu je od strane jugozapadnog brijega: to je Rudina 2, arheološko prapovijesno nalazište koje smo sondirali i pronašli pobliže neodredive prapovijesne keramičke nalaze (1979.).⁴ Površina istražena 1978. i 1979. iznosila je 812 m², zahvaljujući prvenstveno koprivničkom SIZ-u kulture, koji je financirao istraživanja i kada ih je nastavio Muzej grada Koprivnice. Voditelj iskopavanja bio je Zorko Marković, dok je u stručnoj ekipi bio i akademski kipar i konzervator Josip Fluksi koji je snimio većinu fotografija, crtao tehničku dokumentaciju, a kasnije i napravio niz lijepih rekonstrukcija posuda i niz crteža materijala. Godine 1979. u ekipi je bila i tadašnja arheologinja Gradskog muzeja Varaždin Marina Šimek.

Teren je posjećivan od strane zainteresiranih pojedinaca i grupa, prvenstveno arheologa i kulturnih djelatnika (ravnatelj MGKc-a Franjo Horvatić, kustos MGKc-a Marijan Špoljar, ravnatelj Gradskog muzeja Križevci Vladimir Srimšek, arheolog GMKŽ-a Zoran Homen, arheolog Muzeja Međimurja Čakovec Željko Tomičić, Sonja Kolar Sušan, Željko Demo iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, Edda Dubravec, Dubravka Balen-Letunić, Dragutin Feletar i drugi SIZ-ovi djelatnici za kulturu Koprivnice i Križevaca). O lokalitetu se pisalo i u tiskovinama (Ivan Peterlin, D. Feletar, E. Dubravec, Vladimir Kuzel, Vjekoslav Prvčić, Otton Novosel, Jovo Rojčević, Ivo Čičin Mašanški i drugi; novine: Glas Podravine, Podravka, Izvor, LOK – Koprivnica; Vjesnik, Večernji list i Oko – Zagreb), a snimane su i radio i televizijske emisije (Radio Koprivnica, Radio Križevci, Radio Zagreb, TV Zagreb). Na terenu je obje sezone radila ekipa marljivih radnika iz Križevaca, Koprivnice, Koprivničke Rijeke, Apatovca, Sokolovca, Marinovca... Nekoliko dana naš gost na terenu bio je i uvaženi mađarski i europski arheolog prapovijesničar dr. Nandor Kalicz iz Arheološkog instituta Mađarske akademije znanosti (MTA). Sljedeće godine vodi-

4 MARKOVIĆ, Zorko: *Rudina, Koprivnička Rijeka, Koprivnica – nastavak iskopavanja kasnoga vučedolskog naselja*, 38, T. 32, Sl. 2; isti: *Koprivnička Rijeka – Rudina I, Koprivnica*, 97.

telj istraživanja bio je gost na uzvratnom šestodnevnom studijskom boravku u mađarskim ustanovama (muzeji Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Szombathely, MTA, Magyar Nemzeti Muzeum, Gradski muzej Budimpešta), na čemu još jednom zahvaljujem.

Krajem 1979. godine MGKc i GMKž organizirali su zajedničku izložbu o iskopavanju koja je imala veliki odjek u Križevcima i Koprivnici, ali i šire. Materijal je bio više puta izlagan u stalnim postavima te povremenim izložbama, a posebno je bio uočljiv na velikoj izložbi Muzejskog društva sjeverozapadne Hrvatske *40 godina arheoloških istraživanja sjeverozapadne Hrvatske 1986./1987. godine*. Lokalitet i nalazi bili su predmetom referata na više znanstvenih skupova (Vrđnik – Novi Sad 1982., Detmold 1985., Znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva u Koprivnici 1986. itd.). Autor ovog rada objavio je o tome 30-ak stručnih i znanstvenih jedinica te na desetke novinskih članaka i feljtona. Isto tako, uvaženi su i citirani rezultati istraživanja diljem Europe, a i šire.⁵

2. Nasebinski pokazatelji

Na lokalitetu Koprivnička Rijeka – Rudina 1 ne može se govoriti o višeslojnosti nase-

Sl. 2. Lokalitet u tijeku iskopavanja 1979. godine (snimio: J. Fluksi, Muzej grada Koprivnice).

lja iako se na nekoliko mjesta nalaze objekti ukopani nešto dublje, što je rezultat nanošenja zemlje (sonda X). U sondi I otkriveni su jama 1 i ognjište 2; u sondi III otkriveni su jama 2 i ognjište 2; u sondi IV otkriveni su ostatci jedine nadzemne kuće 1, jame 3, 4 i 5 i ognjište 3, koji čine jednu povezanu cjelinu; u sondi VII otkrivene su jama 6, jama 7 i ognjište 4; u sondi VIII otkrivene su jame 8, 12, 13, 14, 15, 16, 19 te ognjišta 8 i 9; u sondi IX otkrivene su jame 9, 10 i 17; u sondi X otkrivene su jame 11 i 18 te ognjišta 5, 6, 7 i 10. betonski reper s oznakom R-78 ukopan je na mjestu kasnije sonde VI u središnjem dijelu naselja. Sonde II, V, VI iz 1978. godine i sonde XII, XIII i XIV iz 1979. godine nisu dale nikakve objekte. Na središnjem dijelu terena u površinskom sloju pronađeno je nekoliko slučajnih srednjovjekovnih ulomaka keramike iz razvijenoga srednjega vijeka (sonda V). Stanovnici Koprivničke Rijeke govore kako je tu bio Rudin-grad iz vremena kralja Bele IV. i provale Tatara 1241. godine.

Dakle, ukupno je pronađeno 30 objekata, tj. jedan dio nadzemne kuće 1, 19 jama i 10 ognjišta.⁶ Nadzemna kuća 1 sačuvana je fragmentarno, za što je nakon rušenja kriv tanak sloj šumskog humusa koji nije dovoljno zaštitio podnicu od propadanja. Pod je nabijen, sivobijele boje i ima sačuvana 4 kolca poredana u nizu. U rupama od kolčeva pronađeno je smeđe, sipko, istrunulo drvo, a jedan kolčić postavljen je ukoso radi podupiranja. Iznad poda

5 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zu einigen chronologischen Fragen des pannonischen Aeneolithikum* // Germania 60/2, Frankfurt a. M., 1982., Anm 89; TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur. Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Beograd: Balkanološki institut SANU, Pos. izd. 22 ser. Balcano – Pannonica, 1984., 25, T. II: 1–2; DURMAN, Aleksandar; OBELIĆ, Bogomil: *Radiocarbon Dating of the Vučedol Culture Complex* // Radiocarbon Vol. 31, No 3, 1989., 1004, T. 1, Fig. 1–2; FORENBAHER, Stašo: *Radiocarbon dates and absolute chronology of the central European Early Bronze Age* // Antiquity 67, 1993., 241, Fig 6; KALICZ SCHREIBER, Rozsa; KALICZ, Nandor: *Die Somogyvár – Vinkovci Kultur und die Glockenbecher in der Frühbronzezeit von Budapest* // Savaria 24/3, Szombathely, 1999., 88; VELUŠEČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: *Založnica pri Kamniku pod Krimom na Ljubljanskem barju – naselbina kulture Somogyvár – Vinkovci* // Arheološki vestnik 54, Ljubljana, 2003., 131 i dalje; MARKOVIĆ, Zorko: *Ranobrončanodobna faza vučedolske kulture u zapadnoj Bosni i sjevernoj Hrvatskoj* // Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH XXXII/30, Spomenica Alojza Benca, Sarajevo – Frankfurt am Main – Berlin – Heidelberg 2002., 141 i dalje; KULCSAR, Gabrielle: *The Beginnings of the Bronze Age in the Carpathian Basin – Mako – Koshiy – Čaka and the Somogyvár Cultures in Hungary* // Budapest: Varia Archaeologica Hungarica, 2009., 403, No 261.

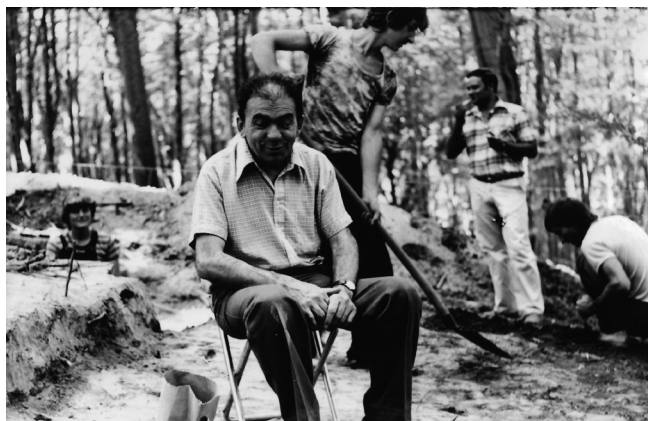
6 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*

kuće 1 nalazio se nepravilan sloj izgorenoga kućnog lijepa što je očito trag urušene kućne konstrukcije (tragovi otisaka greda).⁷ Jama 3, tik uz kuću 1, ukopana je kupolasto, tj. gornji otvor mnogo je uži od donjega šireg dijela. Očito je služila kao jama za otpad, a imala je oko 180 cm sloja. Na otvoru je stajao relativno tanak sloj izgorenoga kućnog lijepa, na dnu je sloj crne i sive pepeljaste zemlje, dok je navedeni sloj nepravilno prošaran svijetlosivim pijeskom. Ova jama bila je najbogatija nalazima: 36 komada grube keramike i 87 komada fine (ukupno 123 komada), 7 komada idoloplastike, 12 primjeraka koštanog oruđa i oružja te 9 komada kamenog oruđa.⁸ Brojne su životinjske kosti (pas, divlja svinja, kratkorogo govedo).⁹

Ognjište 3 nalazilo se malo niže ukopano, između jame 3 i jame 5. Dijelom je pokriveno kamenim blokovima koji su ga okruživali, a prekrivao ga je i sloj žute zemlje ispod šumskog humusa, dok mu je debljina bila oko 60 cm. Sloj se sastoji od ciglastocrvene i smeđecrvene zemlje, u kojoj su izgoreni lijep, ugljen, pepeo i keramika. Na središnjem dijelu nalazi se i jama 5, koja ima sloj s nalazima debljine 165 cm, a ukopan je ispod sloja šumskog humusa, debelog 10 – 15 cm. Gornji dio sloja deo je oko 100 cm, a čine ga ugljen i keramika u crvenosmeđoj zemlji. Donji dio deo je oko 65 cm, a čini ga tamnosiva zemlja s pepelom, a mjestimice je i čisti pepeo. Kod gornjeg otvora i sa strane, jama je bila učvršćena većim i manjim kamenim gromadama.¹⁰ Relativno blizu ove grupe objekata, na zaravnjenom središnjem dijelu i u blizini popločane staze, nalazi se jama 4 koja predstavlja obredni životinjski grob,¹¹ o čemu ćemo malo kasnije. Ovdje navodimo nekoliko podataka o ovoj očito povezanoj grupi objekata na središnjem pla-

tu. U ovih 5 objekata oko kamene staze nalazila su se 103 primjerka grube keramike i 199 fine, što je 11 % u odnosu na ukupno grubo posuđe te čak 21,4 % u odnosu na ukupnu finu keramiku. Ukupno je to 32,5 % od svega keramičkog posuđa, dakle 1/3.¹² Čak 7 od 19 idola pronađeno je na tom središnjem dijelu, kao i najveći dio koštanog i kamenog oruđa i oružja (17 od 31 koštanog, 23 od 80 kamenog oruđa i oružja). Međutim, udio ovih 5 objekata je 5 od 30, tj. tek 1/6 od ukupnog broja istraženih objekata.¹³ Očito je da se radi o najbogatijem dijelu naselja, što nam govori o očitoj društvenoj diferencijaciji.¹⁴

U jami 1 sloj s nalazima bio je debeo oko 120 cm, na ognjištu 1 oko 65 cm, u jami 2 oko 115 cm, na ognjištu 2 oko 160 cm (uska i duboka jama je ispunjena lijepom vjerojatno predstavlja peć), na ognjištu 4 oko 30 cm, na ognjištu 5 oko 40 cm, u jami 6 tek 70 cm, na ognjištu 6 oko 40 cm, u trodijelnoj jami 7 različito (7A – 20 cm, 7B – 50 cm, 7C – 25 cm; jama je duga 5,5 m), na ognjištu 7 oko 50 cm, u jami 8 oko 120 cm, na ognjištu 8 oko 50 cm, u jami 9 oko 40 cm, na ognjištu 9 oko 60 cm, u jami

Sl. 3. Dr. N. Kalicz na iskopavanju Rudine 1 1979. godine (snimio: J. Fluksi, Muzej grada Koprivnice).

7 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati iskopavanja 1978. godine)*, 121.

8 MARKOVIĆ, Zorko: *Još o nekoliko statističkih podataka s nalazišta Rudina I kod Koprivničke Rijeke // Muzejski vjesnik 10, Varaždin, 1987.*, 34.

9 MALEZ, Vesna: *Zooarheološka osnova naseljavanja lokaliteta Rudina kod Koprivničke Rijeke // Izdanja HAD-a 14, Zn. skup „Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji“*, Koprivnica 1986. (ur. Nives Majnarić-Pandžić), Zagreb, 1990., 90.

10 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati iskopavanja 1978. godine)*, 122, T. 1:3.

11 Isto, 123–124.

12 MARKOVIĆ, Zorko: *Još o nekoliko statističkih podataka s nalazišta Rudina I kod Koprivničke Rijeke*, 33.

13 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 253–254.

14 MARKOVIĆ, Zorko: *Pogrebni običaji i društveno raslojavanje u neolitu, eneolitu i ranom bronzanom dobu sjeverne Hrvatske...*

10 oko 115 cm (figurica jelena na dubini od 87 cm), na ognjištu 10 oko 60 cm (komadić tankog kvadratičnog bakrenog lima na 45 cm), u jami 11 oko 40 cm, u jami 12 oko 80 cm, u jami 13 oko 110 cm, u jami 14 oko 50 cm, u jami 15 oko 40 cm, u jami 16 oko 100 cm, u jami 17 različito (početak oko 20 cm, istočni dio oko 75 cm, južni dio oko 50 cm), u jami 18 oko 85 cm, u jami 19 oko 190 cm (kostur manje divlje svinje na dubini od 125 cm).¹⁵

Najdublji objekti su jama 19, jama 3, jama 5 i jama 4. Jedini izuzetak među ognjištima je ognjište 2 (vjerojatno peć). Većina jama je plitka, što svjedoči o kratkotrajnoj uporabi. Stambenih objekata je općenito vrlo malo. Možda je to i stambena jama 17 (nije iskopana u cijelosti, ali se uz nju nalazi razbacani lijev). Sigurne su nastambe jama 7 i jama 8. Jama 7 je trodijelna, postavljena na prvoj istočnoj terasi, a u trećem dijelu 7C nalazi se i ognjište, koje od sektora 7B dijeli poslagani kamen. Duga je 5,5 m i vjerojatno je imala neku vrstu krova. Blizu te jame stoji ognjište 4, na otvorenom. Jama 8 je također predstavljala nekakvu nastambu. U sjevernom dijelu, oštećenom od korijena stabala, našli smo pougljenjenu drvenu gredu koja je ležala približnim smjerom istok – zapad. Jama je smještena na padini, a približne dimenzije su joj 3,1 x 2,3 m. Greda na sjevernoj strani možda je predstavljala neku vrstu praga, ali je mogla biti i dio krovne konstrukcije od kosog krova na jednu vodu. Južni dio ove jame ukopan je kotlasto, možda zbog južnog dijela krova. Moguće je da je krov bio šatorast, a greda stajala u sredini. Gornji dijelovi jama 19 i 13 sasvim su ispunjeni profiliranim kućnim lijepom od zidne i krovne konstrukcije jame 8.¹⁶

Jama 19 bila je obredni životinjski grob. Jame 1, 13 i 16 bile su očito jame za otpatke. Jame 12, 14 i 15 služile su za neke radne procese: žrvanj u jami 12 i jami 19, blizu jame 14; uz jamu 12 su ognjišta 1, 8 i 9. U sondi X, na donjem terasasto zaravnjenom dijelu istočne padine, radne su jame 11 i 18 (uz jamu 18 je i ognjište 10 sa žrvnjem), uz koje su također ognjišta, te jama 9 u sondi IX, u čijoj je blizini

otpadna jama 10. Jame 2 i 3 vjerojatno su bile otpadne. U sjevernim dijelovima sondi III i VI nalazio se prirodni krupniji kamen vapnenac. Sonda IV je bila prepuna neobrađenim i poluobrađenim kamenim blokovima, što je i razumljivo, uzevši u obzir bogatstvo središnjeg dijela nalazima i nazočnost obrednog životinjskog groba u jami 4.¹⁷

3. O kulturnim pokazateljima

Premda smo ranije smatrali jamu 19 otpadnom, a jamu 4 jedinim životinjskim grobom u naselju, nakon svestrane analize došli smo do zaključka kako i jama 19 predstavlja životinjski grob. Ova jama se nalazi na sjevernoj padini, u blizini stambene jame 8. U jami 19 je zakopan kostur psa, a na dubini od 125 cm i manja divlja svinja. Dubina jame 19 je 190 cm, a u njoj se nalazilo 5 komada grubljeg posuđa i 7 komada finog (ukupno samo 12) te 2 komada idoloplastike, kao i keramički rog te kameni falus (Tab. 8: 13), jedan veliki keramički cilindrični uteg, donji dio žrvnja te brojni komadi profiliranog izgorenog lijeva s otiscima šiblja. Osim psa i divlje svinje, u jami su se nalazile ljuštore puževa i školjki.¹⁸

Ritualni ukopi svinja i pasa nađeni su i na Vučedolu (Vinograd Streim). U antici su to bile htoničke životinje koje su se prinosile kao žrtve htoničkim božanstvima (Demetri, Perzefoni, Mihiju, Hekati i dr.). Pas je bio sveta životinja Hekate, božice čarolija i mrtvih, dok je svinja bila posvećena Demetri i Perzefoni, božicama žita, plodnosti i mrtvih. Sve su to božanstva predgrčkog i predindoeuropskog porijekla (vrijeme Mikene, predgrčke Krete i starije).¹⁹

Kako je već ranije u više navrata istaknuto, jama 4 predstavlja ritualni životinjski grob u kojem su pokopani veliki dijelovi kostura pra-goveđa (*Bos Primigenius*) i kratkorogog goveda (*Bos Taurus Brachiceros*). Ona je bila posebno obilježena nepravilno obrađenim i poredanim komadima kamena koji nije visoko prelazio rub jame. Širina jame 4 je 300 cm, ukopana je 180 cm, a ispod nje se nalazio 30 cm de-

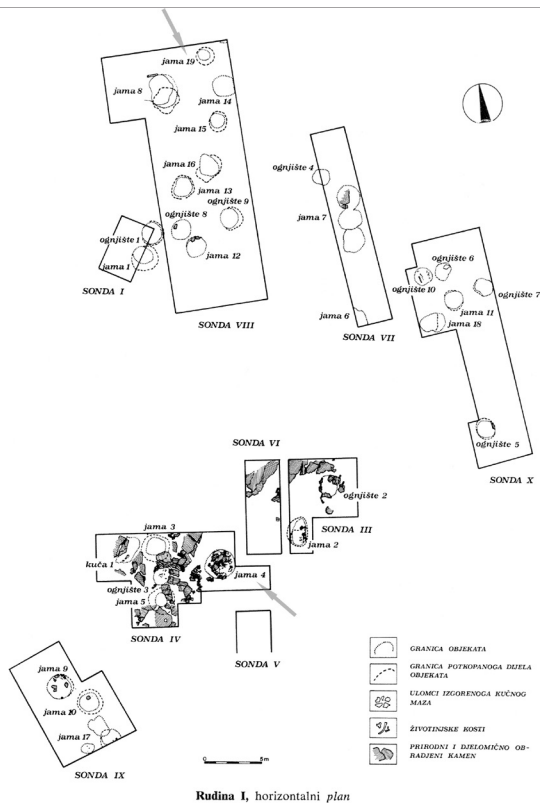
15 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 228–229.

16 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 229–230.

17 Isto, 230.

18 MALEZ, Vesna: *Nav. dj.*, 90.

19 MILIČEVIĆ, Marina: *Religija vučedolske kulture // Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.* (ur. Aleksandar Durman), Zagreb, 1988., 30–31.

Sl. 4. Horizontalni plan Rudine 1 s objektima istraženim 1978./1979. godine (prema: MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*; obradila: K. Botić).

beo sloj maslinastosive nabijene zemlje (blata) koja je imala praktičnu svrhu jer je jama ukopana u sloj sipkoga žutog pijeska. Glava pravgoveda nalazila se na dubini 105 – 110 cm od razine tla. Prilozi u grobu su: 16 polomljenih grubih posuda, 15 polomljenih finih posuda, jedan veliki cilindrični uteg, jedno cjedilo te 4 komada kamenog oruđa (1 šilo, 1 šiljak i 2 neodrediva komada). Nema idoloplastike niti koštanog oruđa. Na Vučedolu (Vinograd Streim) pronađen je ritualni ukop

teleta koji govori o štovanju bikova i rogatih životinja općenito.²⁰ Ranije je na vučedolskom Gradcu ritualno ukopan jelen pred megaronom II: sahranjen je čitav, ali s razbijenom glavom i ritualno razbijenim posuđem.²¹ Prema mišljenju Marine Miličević radi se o kulturnom običaju pastira i lovaca.

Međutim, znamo za još neke podatke o običajima prilikom ritualnog žrtvovanja ži-

votinja. U Bibliji (Levitski zakonik, Žrtveni obrednik, tj. najstariji dio Biblije) stoji da svećenik, kada se zakolje junac, zapljusne krvlju sve dijelove žrtvenika, zatim se žrtva sadre i rasiječe na dijelove (žrtva paljenica).²² U slučaju žrtve okajnice, svećenik jede meso, a posuda od gline, u kojoj je meso kuhano, razbija se.²³ U drugom slučaju (žrtva pričesnica) pali se dio iznutrice žrtve: uz ovu vrstu žrtve vezana je i sveta gozba naroda, prinositelja žrtve i svećenstva.²⁴ Možda se obred izvodio zapadno od grobne jame, tj. na jedinom popločanom području uz jedinu nadzemnu kuću gdje se nalaze relativno uredno poredane obrađene ploče vapnenca ili istočno uz grob gdje se nalazi široki i dugi slobodni prostor („središnja ulica“) kao mjesto okupljanja (trg?).

Keramičkih i kamenih idola bilo je ukupno 19. Životinjske figurice (5 komada) su slomljene. Jedna predstavlja vrlo lijepo oblikovanu figuricu jelena, a potječe iz jame 10 (Tab. 8: 12), dok je ovca ili svinja iz jame 3 (Tab. 8: 8), jedna možda predstavlja ježa (Tab. 8: 11), a ostale su nejasne. U oči upadaju samostojeci rogovi, čak 3 s ognjišta 10 (Tab. 8: 4), kojih je ukupno 9, od čega na cilindrične otpada 7 primjeraka, a dva su zakrivljena. Možemo ih povezati s velikom božicom zemlje, tj. Velikom Majkom, plodnošću, slično kao konsekrativne rogove-žrtvenike, sa starim predindoeuropskim porijeklom. No, mogu biti i zaštitnici kuće, blagostanja i obilja.²⁵ Falusoidna su dva primjerka: jedan keramički ima rupicu po sredini (Tab. 8: 6), dok je drugi kameni (Tab. 8: 13). U sunčeve simbole spada i motiv križa (Tab. 3: 9; Tab. 5: 4).²⁶

4. Analiza pokretnog materijala

Od 1.070 pronađenih predmeta u kampa-njama 1978. i 1979. godine na keramičko posuđe otpada 927 predmeta. Od toga je 566 primjeraka koji bi više odgovarali finoj keramici, a 361 primjerak koji bi više odgovarao gruboj keramici (1 : 1,5, tj. fino posuđe prevladava). No, ovaj podatak valja uzeti oprezno jer

22 BIBLIJA, *Kršćanska sadašnjost: Levitski zakonik I*, Zagreb, 1974., 1.

23 Isto, 6.

24 Isto, 3, komentar B, 1-s.1184.

25 MILIČEVIĆ, Marina: Nav. dj., 30.

26 Isto, 30–31.

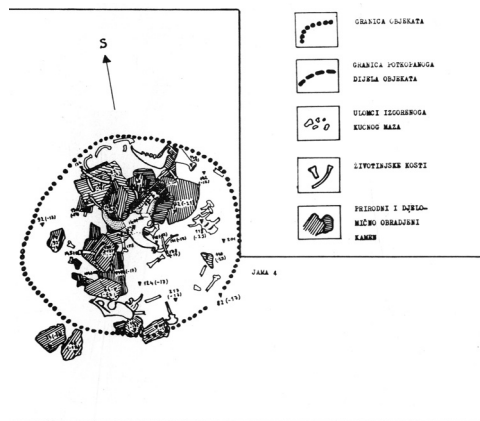
20 Isto, 30.

21 SCHMIDT, R. R.: *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945., 38, T. 16:3.

pravog finog posuđa ima vrlo malo i kompletan materijal više slični na prijelaznu keramiku, negoli na finu i grubu.²⁷

Grubo posuđe, tj. posuđe za svakodnevnu uporabu, u pravilu je oblikovano zadovoljavajuće dobro. U fakturi su primjese pijeska i usitnjenog kamena. Stjenke su pretežno debele, ali se nalazi i na primjerke s tanjim stjenkama. Česta je crna jezgra u presjeku posude. Boja posuđa je crvena, oker smeđa i siva. Barbotin je često apliciran na donji dio posude, a takvim loncima ponekad je uglačan vrat. Lonci i lončići s barbotinom na trbuhu čine 75,2 % svih oblika (Tab. 4: 4, 6, 7 – 10), no javljaju se i primjerci bez barbotina (17,9 % oblika). Ponekad imaju zadebljani obod, a katkada i plastičnu traku ispod koje je barbotin. No, plastične aplikacije nalaze se i na posuđu bez barbotina (Tab. 3: 3). Lončići slični vrču (6, 4 %) imaju barbotin i preko njega tupo urezivanje. Vrčlončić bez barbotina ima dolje kaotične ureze (Tab. 2: 3). Terinoidne duboke zdjele katkad imaju barbotin u donjem dijelu (1,4 %; Tab. 4: 4), a ponekad plastičnu aplikaciju ili dugmetastu aplikaciju u gornjem dijelu (Tab. 7: 3 – 4). Nalaze se i minijaturne šalice i kupe (1 %). Osim običnog i kaneliranog barbotina, javlja se i metličasto prevlačenje barbotiniranog dijela, otisci prsta i nokta u plastičnoj traci ili stijenci (31 %) te žigisanje (4,9 %).

Fino posuđe ponekad je oblikovano izuzetno dobro, ali većinom nemarno ili nedovoljno pažljivo. Primjesa u fakturi je pijesak, ali se ponekad zapaža i vrlo usitnjeni kamen. Boja posuđa je pretežno crna, siva i smeđa, ali su zastupljene i posude oker i crvene boje. Ponekad je uočljiva i crna jezgra u presjeku. Neukrašeno posuđe često ima uglačanu površinu visokog sjaja (npr. bikonične zdjele, vrčevi i amfore sa cilindričnim vratom). Prevladava neukrašeno posuđe (1 : 7,44 %, tj. ukrašenih je tek 11,83 %). Od ukrašenog posuđa (67 komada), najčešće se ukrašavaju bikonične zdjele (26 puta; Tab. 2: 10), zatim terine (14 puta) te vrčevi s ručkom do oboda (8 puta + 5 s barbotinom u donjem dijelu; Tab. 2: 1). Kupe i amfore su rijetko ukrašene, dok su amforice u pravilu ukrašene (Tab. 2: 4; Tab. 5: 6). Među finim posuđem pretežu bikonične zdjele crne i sive boje (30,5 % od finog posuđa), a javlja se

Sl. 5. Životinjski grob u jami 4 (prema: MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati iskopavanja 1978. godine)*, horizontalni plan).

i terinoidna bikonična zdjela s rebrasto ukrašenom ručkom od oboda do ramena (Tab. 1: 9).

Javljaju se i zaobljene zdjele (3,6 %). Kupa ima malo (3,6 %; Tab. 5: 1, 5), a ponekad dolaze sa zaravnjenim obodom. Amfore i amforice su dosta dobro zastupljene (24,8 %), a vrčevi i vrčići sa cilindričnim vratom, bikoničnim ili zaobljenom trbuhom i ručkom od oboda do trbuha ili ramena, nešto manje (15,9 %). Lonci i lončići zastupljeni su 8,2 %, a imaju katkad plastične aplikacije i ručku uz obod. Cilindrične bočice su rjeđe (9 komada, 2 %; Tab. 4: 12 – 13; Tab. 5: 2), a jedan komad ima i rupice pri obodu, a katkad imaju poliranu prevlaku. Cjedilo je jedno (Tab. 4: 14).

Među tehnikama ukrašavanja finog posuđa prevladava obično i dublje urezivanje (70,1 %), slijedi ga brazdasto urezivanje (37 %), rjeđi je duborez (19,4 %), rovašenje je rijetko (4,4 %), kao i žigisanje i ubadanje (po 4,4 %) te brenje ručki i plastično dugme. Česti su otisci prsta i nokta u plastičnoj traci ili stijenci (44,7 %), barbotin na trbuhu (7,4 %) te metličasto prevlačenje trbuha (2 komada). Među motivima najčešći su cik-cak motivi (50,6 %) i trokuti (25,2 %), no javlja se i X-motiv (13,4 %), kao i križ (7,4 %), veliki i mali. U jednom slučaju javlja se i šahovnica.

Keramičkih utega je 12: velika cilindrična su 2, srednje velikih bikoničnih ima 7, 2 su mala bikonična utega, a 1 je mali četvrtasto-okrugli.

Koštano oruđe zastupljeno je 31 primjerkom, od čega na različite motike i motičice s rupom ili nedovršenom rupom, od jelenjih ro-

27 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 233–235.

gova i parožaka otpada 12 komada. Dvije su manje sjekire od zglobne kosti većih životinja te imaju rupu za dršku. Pravokutne motike ili slično oruđe (2 komada) izrađivane su od lopatične kosti većih životinja, imaju 1 ili 2 manje rupe za vezivanje šire drške. Nedovoljno je jasna namjena trapezних koštanih motičica bez rupe (2 komada), 3 su koštana šila, 2 su igle s ušicom i 3 su izdužene strugalice od raspolovljenih i dotjeranih širih kostiju, ali bez rupe.

Kameno oruđe zastupljeno je s 80 komada, no 40 komada su jezgre, odbojci i neodredivi komadi. Nadalje, 18 je primjeraka noževa i nožica, slabo retuširanih; 8 je strugala, također slabo retuširanih; 3 su šiljka; 1 šilo; 1 manja sjekira – čekić s velikom rupom, nije cijela; 1 je kamen za lov koji ima uokolo žlijeb od remena. Nađena su 4 donjaka žrvnja, koji su pravokutni, a u sredini malo udubljeni; 2 su gornjaka žrvnja-kugle; 2 su kamena brusa.

Sl. 6. Životinjski grob u jami 19 (snimio: J. Fluksi, Muzej grada Koprivnice).

Ostatci životinja su relativno brojni, ali za potrebe ovog rada nije rađena statistička analiza. Zastupljeni su primitivno i kratkoročno govedo, pas, balkanska koza, ovca, jelen, tvor, divlja svinja te mnoštvo kućica kopnenih puževa, kao i nešto riječnih školjki.²⁸

5. Elementi za datiranje i atribuiranje materijala

1. Vrč ili vrčić, bikonični, s ručkom od oboda do ramena ili trbuha (Tab. 1: 2 – 4, 6; Tab. 2: 1,2). Ima mnogo komparacija, npr. Vinkovci – Hotel,²⁹ Berzence,³⁰ Založnica,³¹ Nagyarpad,³² Nagykanizsa,³³ razni lokaliteti šomođvarske kulture,³⁴ kultura Edinetz,³⁵ Rosia kultura³⁶ itd.

2. Vrč ili vrčić, zaobljeni, s ručkom od oboda do ramena ili trbuha (Tab. 1: 1, 5; Tab. 2: 3). Komparacije npr. Vinkovci – Hotel,³⁷ Zecovi,³⁸ Založnica,³⁹ Nagyarpad,⁴⁰ zapadna Transdanubija,⁴¹ šomođvarska kultura u Transdanubiji,⁴² Ljubljansko barje⁴³ itd.

29 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat im Lichte der Ausgrabungen in Vinkovci (1977/78)* // *Opuscula archaeologica* 7, Zagreb, 1982., Abb. 5:1, 2; DURMAN, Aleksandar (ur.): *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.*, Zagreb, 1988., kat. br. 140, kat. br. 235.

30 BONDAR, Maria: *Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia* // *Antaeus* 22, Budapest, 1995., Fig. 16:B/4, KO/1, K/1, K/2 itd.

31 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: *Nav. dj.*, T. 4:6, T. 5:2, T. 6:2 itd.

32 BANDI, Gabor: *Über die Entstehung der fruehbronzezeitlichen Zivilisation* // *MittArchInst – Beiheft 2, Int. Symp. Budapest – Velem 1977* (ur. Nándor Kalicz; R. Kalicz-Schreiber), Budapest, 1981., T. 4:8.

33 KALICZ SCHREIBER, Rozsa: *Die Vermittlungsrolle in Sued – Nord Richtung der Somogyvar – Vinkovci – Kultur in der fruehen Bronzezeit* // *Budapest Regisegei* 28, Budapest, 1991., Abb. 3:1 – 2, 13.

34 KULCSAR, Gabrielle: *Nav. dj.*, Fig. 48: I/1–11; Fig. 49: I/12; Fig. 50: II/1–6 itd.

35 KALICZ SCHREIBER, Rozsa; KALICZ, Nandor: *Nav. dj.*, Abb. 18: 22–23.

36 Isto, Abb. 176: 8, 13.

37 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, T. 4: 1, Abb. 5: 3; DURMAN, Aleksandar (ur.): *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.*, kat. br. 140–141, 235.

38 MARKOVIĆ, Zorko: *Ranobrončanodobna faza vučedolske kulture u zapadnoj Bosni i sjevernoj Hrvatskoj*, T. 1: 1, 3, 12.

39 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: *Nav. dj.*, T. 12: 5–6.

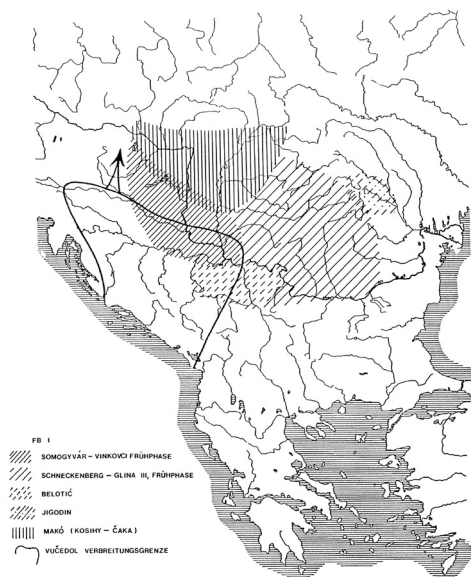
40 BANDI, Gabor: *Nav. dj.*, T. 4: 2.

41 KALICZ SCHREIBER, Rozsa: *Nav. dj.*, Abb. 6: 1–3.

42 KULCSAR, Gabrielle: *Nav. dj.*, Fig. 52: 9–10.

43 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur im Zwischenstromland Donau – Drau – Save* // *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* X – XI, 1977. – 1978., T. 18:

28 MALEZ, Vesna: *Nav. dj.*, 90; MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 265, bilj. 27.

Sl. 7. Karta rasprostranjenosti kultura početkom ranog brončanog doba (prema: KALICZ SCHREIBER, Rozsa: Nav. dj.).

3. Vrč, bikonični, s trakastom ukrašenom ili neukrašenom ručkom od oboda do trbuha i s dva roščića na rubu iznad ručke (Tab. 1: 12 – 13; Tab. 7: 1). Ima analogije na lokalitetu Vinkovci – Hotel⁴⁴ te Za Rašćico pri Krogu u Prekmurju.⁴⁵

4. Plastično narebrenе ručke vrčeva ili zdjela (Tab. 1: 14). Imaju analogiju na lokalitetu Vinkovci – Hotel.⁴⁶

5. Bikonična zdjela s malo izvijenim obodom (Tab. 6: 4) ima analogiju na lokalitetu Vinkovci – Hotel.⁴⁷

6. Bikonična zdjela s ručkom ili ručkama od oboda (Tab. 6: 3). Ima analogije u Vinkovcima,⁴⁸ lokalitetu Szava kod Siklosa,⁴⁹ lokalitetu Ber-

zence između Nagykanizse i Zalaegerszega,⁵⁰ lokalitetu Somogyvár,⁵¹ lokalitetu Za Rašćico pri Krogu⁵² itd.

7. Cilindrične valjkaste bočice (Tab. 4: 12 – 13; Tab. 5: 2). Imaju analogije na lokalitetu Vinkovci – Hotel,⁵³ poznate su i u Iloku,⁵⁴ analogije imaju i na lokalitetu Szava,⁵⁵ kao i na lokalitetu Nagypad⁵⁶ te Berzence.⁵⁷ Nadalje, ima ih i na lokalitetu Gradina na Bosutu kod Batrovaca,⁵⁸ Đakovu – Grabrovcu,⁵⁹ Založnici u Sloveniji,⁶⁰ raznim lokalitetima šomođvarske kulture u Transdanubiji,⁶¹ u Zecovima u zapadnoj Bosni,⁶² na lokalitetu kulture zvonastih pehara u Csepelu⁶³ itd.

8. Kupe ukrašene, sa zaravnjenim obodom (Tab. 5: 1, 5) imaju analogije u Vinkovcima,⁶⁴ Kiskoszegu, Sotinu i Opatovcu,⁶⁵ u Somogyva-

Pannonius Muzeum Evkonyve XXIII, Pecs, 1978., Abb. 5: C/1.

50 BONDAR, Maria: *Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia*, Fig. 17: T/5, T/6 itd.

51 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Pl. 13: 8.

52 ŠAVEL, Irena: *Najdišće Za Rašćico pri Krogu – naselbina kulture Somogyvár – Vinkovci* // Zbornik soboškega muzeja 8 (ur. Janez Balazič), Murska Sobota, 2005., T. 8: 2.

53 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, Abb. 5: 17, T. 4: 3–4, T. 6: 6; DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, Abb. 7: 2–3.

54 TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur...*, T. 2: 5, 9.

55 ECSEDY, Istvan: *Die Siedlung der Somogyvár – Vinkovci Kultur...*, Abb. 5: B/4.

56 BANDI, Gabor: Nav. dj., T. 1: 4, T. 5: 7, 9 itd.

57 BONDAR, Maria: *Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia*, Pl. 173, No 329–330.

58 TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur...*, T. 2: 4

59 MARKOVIĆ, Zorko: *Grabovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 19, 2002., T. 3: 1.

60 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: Nav. dj., T. 16: 7.

61 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Fig. 53: VI/1, 2, 4 itd.

62 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, Abb. 7: 6–9.

63 KALICZ SCHREIBER, Rozsa: Nav. dj., Abb. 21: 2.

64 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, T. 7: 1, T. 8: 1.

65 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, T. 17: 1–3.

1–2.

44 MARKOVIĆ, Zorko: *Prilog poznavanju vinkovačke kulture* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 27, 2010., T. 5: 7.

45 ŠAVEL, Irena; SANKOVIĆ, Samo: *Za Rašćico pri Krogu* // Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 13 (ur. Bojan Djurić), Ljubljana, 2010., sl. 743.

46 MARKOVIĆ, Zorko: *Prilog poznavanju vinkovačke kulture*, T. 5: 5.

47 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, Abb. 5: 13.

48 Isto, Abb. 5: 9.

49 ECSEDY, Istvan: *Die Siedlung der Somogyvár – Vinkovci Kultur bei Szava und einige Fragen der Fruehbronzezeit in Suedpannonien* // A Jannus

Tab. 1. - 1, 3, 4, 11: jama 5; 2, 6: ognjište 10; 5: jama 13; 7, 8, 12, 13: jama 7; 9: jama 17; 10: jama 3; 14: jama 8 (snimila i izradila: K. Botić).

Tab. 2. - 1: kuća 1; 2, 4: ognjište 5; 3: ognjište 10; 5: jama 18; 6, 7, 13: ognjište 3; 8: jama 1; 9: jama 7; 10, 15: jama 10; 11: jama 3; 12: jama 5; 14: jama 4 (snimila i izradila: K. Botić).

ru⁶⁶ i drugim šomođvarskim lokalitetima u Transdanubiji,⁶⁷ na Ljubljanskom barju,⁶⁸ lokalitetu Za Raščico pri Krogu,⁶⁹ Grabrovcu kod Đakova,⁷⁰ na lokalitetu Szava kod Siklosa,⁷¹ u Nagykanizsi⁷² itd.

9. Bikonične zdjele sa zadebljanim obodom (Tab. 2: 11) imaju analogije u Vinkovcima,⁷³ u Somogyvaru⁷⁴ itd.

10. Blago upolirano narebrene ručke zdjela i vrčeva (Tab. 1: 9 – 10; Tab. 6: 3) imaju analogije u Somogyvaru.⁷⁵

11. Lonci, lončići i amfore s barbotiniranim donjim dijelom (Tab. 4: 4, 6, 8 – 10; Tab. 6: 6) imaju analogije u Vinkovcima,⁷⁶ Iloku,⁷⁷ Grabrovcu kod Đakova,⁷⁸ Somogyvaru,⁷⁹ Založnici na Ljubljanskom barju,⁸⁰ na lokalitetu Za Raščico pri Krogu⁸¹ itd.

12. Lonci sa zadebljanim obodom (Tab. 3: 1; Tab. 6: 1) imaju analogije u Vinkovcima,⁸² na

Založnici,⁸³ na lokalitetu Somogyvar⁸⁴ itd.

13. Velike amfore s trakastim ručkama na trbuhu (Tab. 2: 8 – 9) imaju analogije npr. u Vrđniku,⁸⁵ na lokalitetu Szava,⁸⁶ lokalitetu Berzence,⁸⁷ Nagykanizsa⁸⁸ te na raznim drugim šomođvarskim lokalitetima.⁸⁹

14. Ukrašene amforice s ručicama (Tab. 2: 4; Tab. 5: 6) imaju analogije na lokalitetu Vinkovci – Hotel⁹⁰ te na Ljubljanskom barju.⁹¹

15. Plastične aplikacije u gornjem dijelu (kose, vertikalne, lučne) (Tab. 3: 3; Tab. 4: 1 – 3, 5 – 6; Tab. 6: 2; Tab. 7: 4) imaju analogije na lokalitetu Vinkovci – Hotel⁹² te na lokalitetu Somogy – Kupavarhegy.⁹³

16. Dugmetasta aplikacija (Tab. 7: 3 – 4) ima analogije npr. na lokalitetu Vinkovci – Hotel,⁹⁴ u Iloku,⁹⁵ Grabrovcu kod Đakova,⁹⁶ na Raščici

66 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Pl. 13: 9, Pl. 15: 1–2, Pl. 17: 5, Pl. 26: 1–4 itd.

67 Isto, Fig. 58–61.

68 DIMITRJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, Abb. 6: 1–5.

69 ŠAVEL, Irena: Nav. dj., T. 1: 1, T. 2: 2–3, T. 3: 4, 7 itd.

70 MARKOVIĆ, Zorko: *Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj...*, T. 1: 5.

71 ECSEDY, Istvan: *Die Siedlung der Somogyvar – Vinkovci Kultur...*, Abb. 5: D.

72 KALICZ SCHREIBER, Rozsa: Nav. dj., Abb. 3: 8–9.

73 DIMITRJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, Abb. 5: 13.

74 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Pl. 10: 12, Pl. 25: 7.

75 Isto, Pl. 20: 6.

76 MARKOVIĆ, Zorko: *Prilog poznavanju vinkovačke kulture*, T. 1: 4–5, T. 2: 6, T. 8: 5.

77 TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur...*, T. 1: 5–6, 8, T. 2: 8, 11, 13.

78 MARKOVIĆ, Zorko: *Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj...*, T. 1: 4, T. 6: 2.

79 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Pl. 12: 12, Pl. 13: 4, Pl. 18: 9, Pl. 20: 10, Pl. 21: 7 itd.

80 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: Nav. dj., T. 1: 1, T. 2: 6 itd.

81 ŠAVEL, Irena: Nav. dj., T. 9: 1, T. 10: 3.

82 DIMITRJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, Abb. 5: 12, 20.

83 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: Nav. dj., T. 1: 1, 5, T. 2: 6, T. 3: 5–6 itd.

84 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Pl. 8: 9, 12, Pl. 12: 8, Pl. 17: 1, Pl. 19: 12 itd.

85 TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur...*, T. 4: 2, 7, 10.

86 ECSEDY, Istvan: *Die Siedlung der Somogyvar – Vinkovci Kultur...*, Abb. 5: G.

87 BONDAR, Maria: *Early Bronze Age settlement patterns in southwest Transdanubia*, Fig. 14: A/3.

88 BONDAR, Maria: *Fruehbronzezeitliche Siedlung von Nagykanizsa – Inkey Kapelle // Zalai Muzeum 12, Zalaegerszeg, 2003*, Abb. 10: 8.

89 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Fig. 67: XV/1–4.

90 DIMITRJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, T. 1: 3; DURMAN, Aleksandar (ur.): *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.*, kat. br. 87, kat. br. 94.

91 DIMITRJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, T. 18.

92 MARKOVIĆ, Zorko: *Prilog poznavanju vinkovačke kulture*, T. 2: 1, T. 6: 1 (vertikalne).

93 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Pl. 16: 6 (vertikalne), Pl. 17: 8 (vertikalne), Pl. 14: 4 (plastični V-motiv), Pl. 15: 6 (2 koncentrične kružne aplikacije), Pl. 18: 6 (2 vertikalne i iznad 1 horizontalna).

94 DIMITRJEVIĆ, Stojan: *Rezultati arheoloških iskopavanja na području vinkovačkog muzeja od 1957. do 1965. godine*, Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, Acta Musei Cibalensis 1, 1966., T. 10: 2–3, 11; DIMITRJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, T. 5: 5.

95 TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur...*, T. 2: 8.

96 MARKOVIĆ, Zorko: *Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj...*, T. 1: 4.

pri Krogu,⁹⁷ na Založnici⁹⁸ te u Nagykanizsi.⁹⁹ 17. Motiv šahovnice¹⁰⁰ ima analogije na lokalitetima Apatovac – Hum,¹⁰¹ Vinkovci – Hotel,¹⁰² Somogyvar,¹⁰³ Dombovar (županija Tolna)¹⁰⁴ itd.

18. Blago valoviti obod s otiscima prsta na obodu¹⁰⁵ ima analogije na lokalitetu Apatovac – Hum¹⁰⁶ i na Založnici¹⁰⁷ itd.

Kako je iz analize nekih karakterističnih elemenata keramografije vidljivo, lokalitet Koprivnička Rijeka – Rudina 1 pripada krugu vinkovačke kulture, odnosno kulturnom kompleksu Vinkovci – Somogyvar, a ne C stupnju kasne vučedolske kulture kako je to do sada na više mjesta bilo navedeno. Datiranje ostaje onako kako je to izgledalo i ranije: radi se o početku ranoga brončanoga doba Karpatske kotline, čemu ne proturječi niti datiranje radiokarbonskom metodom. Svi navedeni elementi karakteristika su Rudina-tipa rane Vinkovačke kulture brončanog doba Karpatske kotline, odnosno jedne specifične varijante koja se razlikuje od klasične vinkovačke kulture u Slavoniji i Srijemu.

6. Apsolutna kronologija Vinkovačke kulture

Lokalitet Koprivnička Rijeka – Rudina 1 ima jedan apsolutni datum iz uzorka koji je 1979. godine iskopan u jami 19, na dubini 100 cm (sonda VIII). Prema Durmanu i Obeliću

Institut Ruđer Bošković iz Zagreba dao je datum (za uzorak z-722) 3750 +/- 110 BP te je stoga naselje datirano u 2340 – 2030 cal BC.¹⁰⁸ Korekcijom Staše Forenbahera starost iznosi 3750 +/- 77 BP, a dobiveni su i datumi 2568, 2539, 21502 cal BC, dok 1 sigma raspon kalibracije iznosi 2296 – 2040 cal BC.¹⁰⁹

Korigirani datum za lab.br.z-1818 iz rano-vinkovačkog sloja s lokaliteta Vinkovci – Hotel iznosi 3835 +/- 78, cal BC 2306, dok je 1 sigma raspon 2460 – 2146 cal BC. Drugi datum (z-1817) s istog lokaliteta je 3810 +/- 78 BP, cal BC 2283, 1 sigma raspon je 2455 – 2140 cal BC.¹¹⁰ Treći datum iz Vinkovaca potječe iz groba u Dugoj ulici 40, a nosi oznaku kielskog laboratorija (KIA 29563): starost je 3881 +/- 25 BP, cal BC 2398, 2382, 2347; 1 sigma raspon je cal BC 2455 – 2306.¹¹¹ Ivana Hirschler donosi mjerenja dva uzorka s lokaliteta Josipovac Punitovački – Veliko polje I.¹¹² Uzorak KIA 35439 iz SJ 31 dao je konvencionalni datum starosti 3926 +/- 24 BP, tj. jedan kalibrirani datum (1 sigma, 68 % vjerojatnosti) je 2472 – 2350 cal BC, a drugi datum (2 sigma kalibrirani datum, 95 % vjerojatnosti) je 2481 – 2308 cal BC. Uzorak Beta 261089 iz SJ 210 dao je konvencionalni datum 2840 +/- 40 BP (1 sigma kalibrirani datum, 68 % vjerojatnosti), tj. 2390 – 2210 cal BC, a drugi datum (2 sigma kalibrirani datum, 95 % vjerojatnosti) je 2460 – 2150 cal BC.

Datumi vrlo slični našem za Rudinu 1 potječu s lokaliteta Za Rašćico pri Krogu (u blizini Murske Sobote, Prekmurje): jedan je 3777 +/- 89 BP, tj. 2345 – 2110 cal BC (54 % vjerojatnosti); drugi datum je 3710 +/- 75 BP, tj. 2210 – 2010 cal BC (62,3 %).¹¹³ Datumi iz mađarske Baranje za šomodvarsku kulturu su nešto viši od onoga s Rudine. Prema mjerenjima u berlinskom laboratoriju, uzorak Bln-

97 ŠAVEL, Irena: Nav. dj., T. 8: 1.

98 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: Nav. dj., T. 7: 5, T. 11: 4, T. 13: 1.

99 BONDAR, Maria: *Fruehbronzezeitliche Siedlung von Nagykanizsa – Inkey Kapelle*, Abb. 12: 6.

100 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati iskopanja 1978. godine)*, 2.

101 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*, T. 3: 10.

102 MARKOVIĆ, Zorko: *Prilog poznavanju vinkovačke kulture*, T. 3: 3, T. 5: 2.

103 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., Pl. 17: 5, Pl. 25: 12.

104 Isto, Pl. 42: 1.

105 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*, T. 13: 3.

106 Isto, T. 4: 12.

107 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: Nav. dj., T. 1: 4, T. 15: 8.

108 DURMAN, Aleksandar; OBELIĆ, Bogomil: *Radiocarbon Dating of the Vučedol Culture Complex*, 1004.

109 FORENBAHER, Stašo: Nav. dj., 241.

110 Isto, 242.

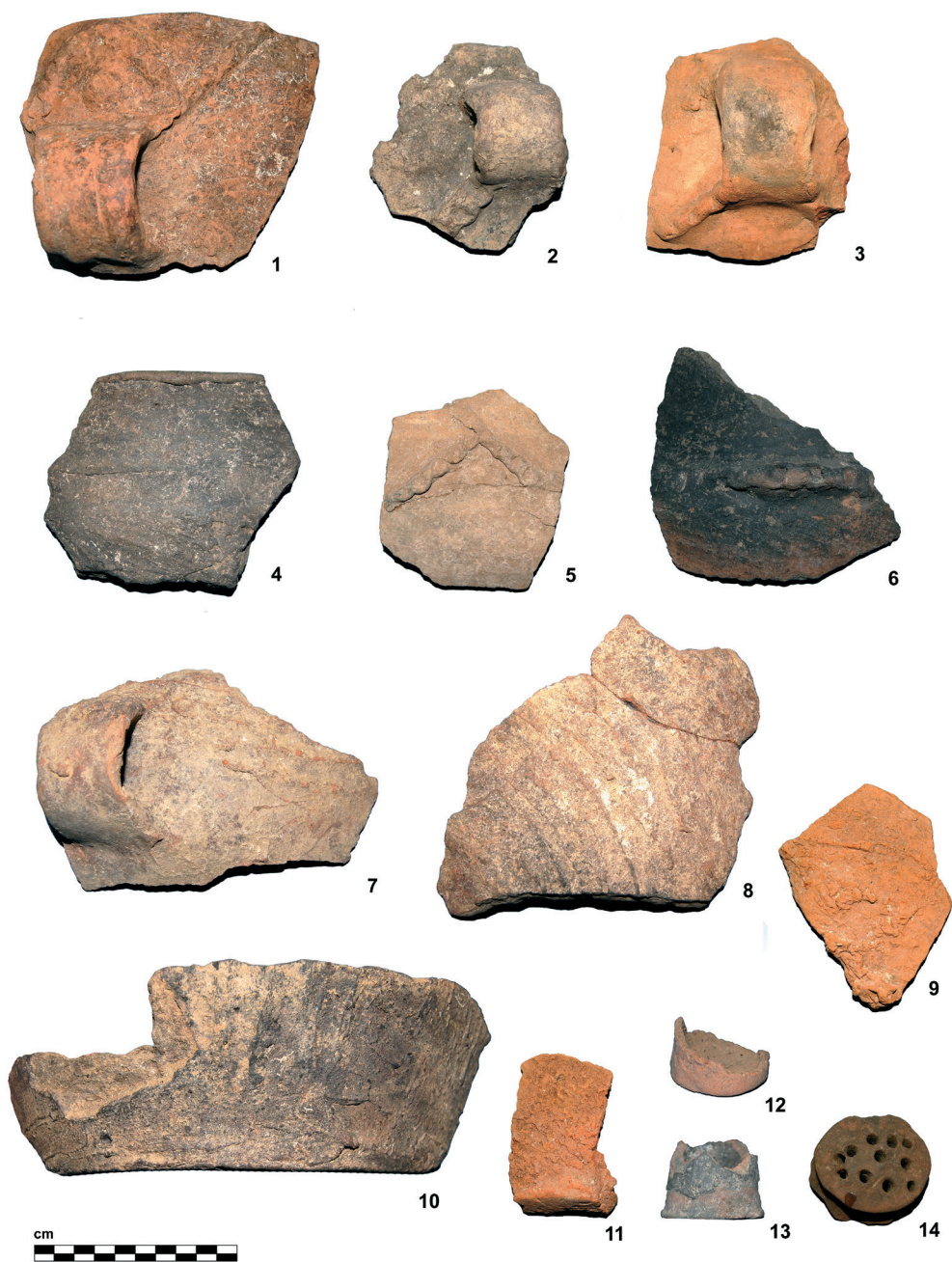
111 KALAFATIĆ, Hrvoje: *Žarni grob vinkovačke kulture s lokaliteta Vinkovci – Duga ulica 40 // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 23, 2006., 24.

112 HIRSCHLER, Ivana: *Vinkovačka kultura // Josipovac Punitovački – Veliko polje I (ur. Lea Čataj)*, Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2009., 145, Tablica 1.

113 ŠAVEL, Irena: Nav. dj., 81.

Tab. 3. - 1: jama 8; 2: ognjište 5; 3, 4: jama 3; 5: jama 1; 6, 9: jama 10; 7: jama 17; 8, 10, 12: jama 5; 11: jama 6 (snimila i izradila: K. Botić).

Tab. 4. - 1: jama 7; 2, 6: jama 5; 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12: jama 8; 5: ognjište 3; 13: jama 1; 14: jama 4 (snimila i izradila: K. Botić).

1634 iz Nagyarpada star je 3885 +/- 40 BP, tj. cal BC 2460 – 2444 i 2440 – 2340, a uzorak Bln 1945 s istoga lokaliteta star je 3900 +/- 60 BP, tj. cal BC 2490 – 2482 i 2470 – 2310. Uzorak Bln 1640 s nalazišta Szava kod Siklosa ima apsolutnu starost 4000 +/- 50 BP, tj. cal BC 2582 – 2468.¹¹⁴ Za uzorak s lokaliteta Nagynaizsa u jugozapadnoj Mađarskoj, najbliže Rudini 1 (Bln 1633), starost je 3930 +/- 65 BP, dobiven je datum 2464 cal BC, a raspon 1 sigma je 2562 – 2347 cal BC.¹¹⁵ Viši su i datumi iz Slovenije. S Parta potječu datumi 3971 +/- 47 BP i 3996 +/- 42 BP.¹¹⁶ Viši su i datumi sa Založnice na Ljubljanskom barju: apsolutna starost je 3923 +/- 23 BP, 1 sigma raspon je 2495 – 2460 cal BC, 2 sigma 2500 – 2425 cal BC.¹¹⁷

Dakle, naš, nažalost, jedini datum s Rudine 1 donekle bi odgovarao ostalim datumima iz sjeverne Hrvatske, kao i datumima sa slovenskog nalazišta Za Raščico u Prekmurju.

7. Osvrt na metalurgiju Vinkovačke kulture

Prva kultura eneolitika u kojoj su dokazani bakreni nalazi jest lasinjska kultura. No, toj kulturi, osim sitnijih bakrenih nalaza, pripisujemo i nalaze brojnih križastih sjekira¹¹⁸ koje su u novije vrijeme pripisane lasinjskoj kulturi iako su mogle biti izrađene i u Bodrogkeresztur-kulturi, s kojom je lasinjska bila u dobrim odnosima. Nalazi plosnatih bakrenih sjekira poznati su još iz Retz – Gajary kulture,¹¹⁹ kao i bakreni nakit (Vukovar – Velika skela).¹²⁰ Kalupi i pribor za lijevanje ba-

denske kulture poznati su iz Donje Vrbe kod Slavenskog Broda.¹²¹ U novije vrijeme pojavilo se više nalaza bakrenih predmeta u istočnoj Hrvatskoj, nakon provedenih velikih zaštitnih istraživanja, pa možemo reći kako je metalurgija bakra poznata još od lasinjske kulture pa nadalje.¹²²

O razvijenoj metalurgiji bakra u vučedolskoj kulturi i ranije je pisano,¹²³ no o onoj vinkovačke kulture mnogo manje. Budući da smo na ognjištu 10 na lokalitetu Koprivnička Rijeka – Rudina 1 pronašli mali kvadratični zelesno patiniranog bakrenog lima na dubini od 45 cm (i 3 samostalno stojeća modela keramičkih rogova, kao i žrvanj), očito je kako je i ovo nalazište bilo vezano uz metalurgiju ili trgovinu bakrenim predmetima. Rozsa Kalicz Schreiber i Nandor Kalicz kartirali su nalazišta bakrenih sjekira s tuljcem za nasad drške i nalaze kalupa u ranom brončanom dobu I i II (po mađarskoj terminologiji, to je inače vrijeme trajanja rane i kasne Somogyvar – Vinkovci kulture ili njenog kompleksa).¹²⁴ Na njihovoj karti vidljivo je rasprostiranje tih nalaza od Crnog do Egejskog mora (samo sporađično) te u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka i u Karpatskoj kotlini. Kalupi su zastupljeni u cijeloj Mađarskoj, Slavoniji, Bosni i Sloveniji (Ljubljansko barje). Naše nalazište moglo je biti povezano s lokalitetima u Bosni,¹²⁵

114 KALAFATIĆ, Hrvoje: Nav. dj., 24.

115 FORENBAHER, Stašo: Nav. dj., 241.

116 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: Nav. dj., 128.

117 Isto, 128.

118 BULAT, Mirko: *Bakrene sjekire u Muzeju Slavonije* // Osječki zbornik 8, Osijek, 1962., 10–11. Karta rasprostiranja; MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, 112–113.

119 MARKOVIĆ, Zorko: *Novi prilazi poznavanju eneolitika i brončanog doba u koprivničkoj Podravini* // Izdanja HAD-a 21, Zn. skup „Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske”, Bjelovar 1996. (ur. Božidar Čečuk), Zagreb, 2003., 44. sl. 3.

120 BRUNŠMID, Josip: *Nahodjaji bakrenog doba iz Hrvatske, Slavonije i susjednih zemalja* // Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva n. s. 6, Zagreb, 1902., 65. Sl. 19; MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, T. 2:2:B.

121 DURMAN, Aleksandar: *Počeci metalurgije na brodom području* // Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavenskom Brodu (ur. Zlata Živakoviz-Kerže), Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – podružnica Slavonski Brod; Muzej Brodskog Posavlja, 2000., 91.

122 BALEN, Jacqueline: *Eneolitičke kulture na prostoru istočne Hrvatske*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, neobjavljena doktorska disertacija, 2010.

123 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks* // Praistorija jugoslavenskih zemalja 3 – eneolit (ur. Alojz Benac), Sarajevo, 1979., 296–297. T. 43: 1–5; DURMAN, Aleksandar: *Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa* // *Opuscula archaeologica* 8, Zagreb, 1983., 1–87; DURMAN, Aleksandar (ur.): *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.*; ECSEDY, Istvan: *Excavations at Zok – Varhegy 1977 – 1982, Preliminary Report* // *A Jannus Pannonius Muzeum Evkonyv* 27/1982, Pecs, 1983., 59–105.

124 KALICZ SCHREIBER, Rozsa; KALICZ, Nandor: *Die Somogyvar – Vinkovci Kultur...*, Abb. 4, Abb. 20.

125 ČOVIĆ, Borivoj: *Metalurška djelatnost vučedolske grupe u Bosni* // Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH XIII/11, Sarajevo, 1976., T. I – III. Posebno istovremeni tip Zecovi: MARKOVIĆ,

ali i u bližoj jugozapadnoj Mađarskoj¹²⁶ te slovenskom Prekmurju¹²⁷ ili na Založnici na Ljubljanskom barju.¹²⁸ Blizu su i nalazišta takvih sjekira u Hrvatskom zagorju (pojedinačni nalaz u Očuri kod Ivanca, kao i davni skupni nalaz u Varaždinskim Toplicama)¹²⁹ te jedan skupni nalaz iz Brekinjske.¹³⁰ Valjalo bi razmisliti i kome u kulturnom smislu pripada nalaz bakrene sjekire iz Lukova kod Senja.¹³¹

Kada govorimo o metalnim nalazima u vinkovačkoj kulturi, moramo se osvrnuti i na zlatne i srebrne nalaze. Zlatni nalaz iz Orolika poznat je od ranije¹³² i s razlogom pripisan grobu ili ostavi vinkovačke kulture. Sastojao se od jedne veće pektoralne ploče od zlatnog lima, 2 veća i 2 manja vitičasta uvojka, 20 zlatnih kalotastih dugmeta i 137 plitkih cilindričnih kolutića od tankog zlatnog lima. Godine 1998. vinkovačkoj kulturi pripisan je i zlatni nalaz iz okolice Zagreba.¹³³ S vinkovačkog lokaliteta Gradina na Bosutu kod Batrovaca blizu Šida potječe također skupni zlatni nalaz koji je skromniji od onog u Oroliku: u manjoj posudi vinkovačke kulture sličnoj onoj iz Orolika nađena je zlatna kružna aplikacija i

54 zlatna predmeta.¹³⁴ Iz Starih Jankovaca u istočnoj Slavoniji potječu dvije srebrne sjekire s tuljcem za dršku, a uz njih je nađen i zlatni nalaz koji je nestao još 1880. godine i ne može se sa sigurnošću povezati sa sjekirama, a koje se pak povezuju s nalazima vinkovačke kulture u istom selu.¹³⁵ Nalaz zlatne dijademe iz ženskog groba s lokaliteta Zemun – Šljunkara ne možemo sa sigurnošću pripisati vinkovačkoj kulturi.¹³⁶ Od ranije je poznat i zlatni nalaz s nalazišta Tenja – Orlovnjak, no on pripada eneolitiku, odnosno bakrenom dobu.¹³⁷

8. Zaključni osvrt

Iako su zaključili kako je vinkovačka kultura nastala na bazi vučedolske kulture uz impulse s juga, prvi istraživači vinkovačke kulture, Stojan Dimitrijević i Nikola Tasić (uz Istvana Bonu u Mađarskoj), zaključili su da je ukrašavanje posuda u vinkovačkoj kulturi eliminirano.¹³⁸ Stoga je i kasnije karakterističnu vučedolsku građu s velikih istraživanja na lokalitetu Vinkovci – Hotel 1977./1978. godine Dimitrijević pripisao vučedolskom importu iz zapadne Slavonije i sjeverozapadne Hrvatske.¹³⁹ Upravo stoga je i nalaze s Rudine 1 autor ovoga rada pripisao Vučedolu C.¹⁴⁰ No, Di-

Zorko: *Ranobrončanodobna faza vučedolske kulture u zapadnoj Bosni i sjevernoj Hrvatskoj...*

126 BONDAR, Maria: *Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia*, Pl. 179, No 432.

127 Za Raščico pri Krogu: ŠAVEL, Irena: Nav. dj., 80 – keramički i kameni kalup.

128 VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: Nav. dj., 129, T. 4: 10.

129 MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska na izmaku eneolitika i početku ranoga brončanog doba* // *Histria antiqua* 11, Pula, 2003., 185; v. za Očuru: BRUNŠMID, Josip: *Nahodjaji bakrenog doba iz Hrvatske, Slavonije i susjednih zemalja*, 65; ŠIMEK, Marina i dr.: *Županija varaždinska* // *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, Bjelovar: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske – Sekcija arheologija i preparatora, 2. izdanje, 1997., br. 373, 436.

130 DURMAN, Aleksandar (ur.): *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.*, 35, Sl. 34, kat. br. 221.

131 MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska na izmaku eneolitika i početku ranoga brončanog doba*, 188, T. 8: 4.

132 MAJNARIĆ PANDŽIĆ, Nives: *Brončano i željezno doba* // *Prapovijest* (ur. Stojan Dimitrijević, Tihomila Težak Gregl, Nives Majnarić Pandžić), Zagreb, 1998., 171, Sl. 4; TASIĆ, Nikola: *Jugoslavensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*, Novi Sad – Beograd, 1983., 72–73, Sl. 5.

133 MAJNARIĆ PANDŽIĆ, Nives: *Brončano i željezno doba*, 172, Sl. 5.

134 TASIĆ, Nikola: *Jugoslavensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*, 72–73, Karta 5; TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur...*, 22–23.

135 BALEN, Jacqueline; MIHELIC, Sanjin: *Par srebrnih sjekira iz Starih Jankovaca* // *Opuscula archaeologica* 27, Zagreb, 2003., 85–96; KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., 404, No 272.

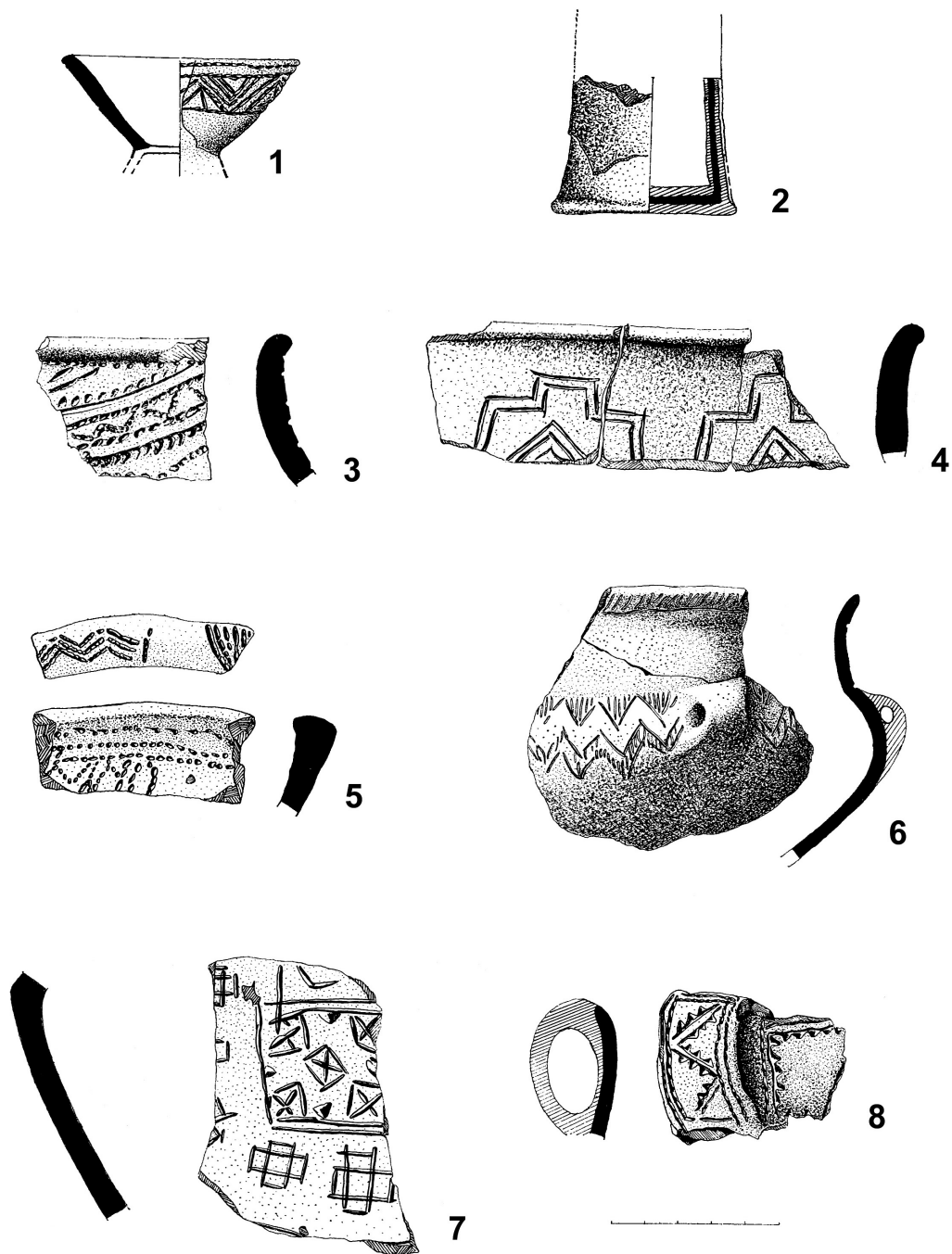
136 VRANIĆ, Svetlana: *A Grave from the Early Bronze Age found at Šljunkara near Zemun* // *Starinar* 42, Beograd, 1991., 19–26, Fig. 10, T. IV/9; KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj., 407, No 290; negaciju atribucije v. kod KALAFATIĆ, Hrvoje: Nav. dj., 20–21.

137 GLOGOVIĆ, Dunja: *Ostava Tenja – Orlovnjak i ostali prapovijesni nalazi zlata u sjevernoj Hrvatskoj* // *Opuscula archaeologica* 27, Zagreb, 2003., 97–101.

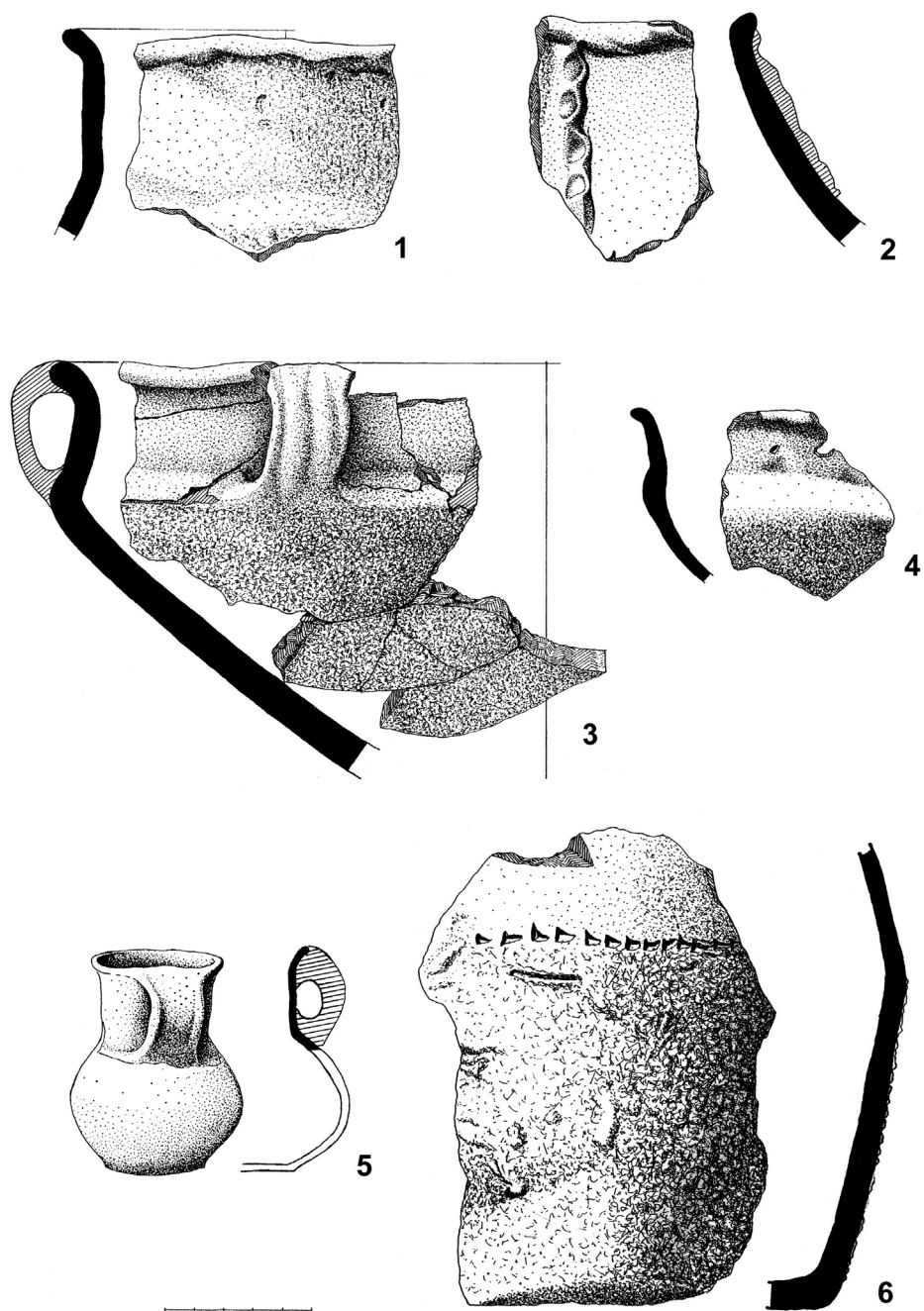
138 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Rezultati arheoloških iskopavanja na području vinkovačkog muzeja od 1957. do 1965. godine*; TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Gruppe – eine neue Kultur der Fruehbronzezeit in Syrmien und Slawonien* // *Archaeologia Jugoslavica* 9, Beograd, 1968. (1971.), 19–29, T. 1–4; TASIĆ, Nikola: *Jugoslavensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*; TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur...*

139 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, 15–17.

140 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zu einigen chronologischen Fragen des pannonischen Aeneolithikum*, Anm 89.

Tab. 5. - 1, 2: jama 1; 3: jama 5; 4,7: jama 10; 5: ognjište 2; 6: ognjište 5; 8: jama 17
 (prema: MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*; izradila: K. Botić).

Tab. 6. - 1, 6: jama 10; 2: jama 15; 3: jama 8; 4: jama 14; 5: jama 1
 (prema: MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*; izradila: K. Botić).

mitrijević na jednom mjestu naviješta mogućnost simbioze.¹⁴¹ Stoga nije ni čudo da sam u dva teksta 2002. godine vučedoloidne nalaze s Grabrovca kod Đakova prikazao kao import¹⁴² iako sam bio u nedoumici zbog nalaza prvih brončanodobnih konsekrativnih rogova, tj. prekrasno, na vučedolski način, ukrašenoga oltara-sedlastog žrtvenika iz jame 2,¹⁴³ što sam izrazio u upitnim rečenicama i nedoumicama o karakteru i „preuzimanju mnogih starih običaja od (eventualno novih, indoeuropskih) ne mnogobrojnih nositelja novog kulturnog izraza, rane faze vinkovačke kulture“.¹⁴⁴

Bojana Dimitrijević je u svom vrlo dobro koncipiranom radu uvrstila lokalitet Rudina 1 u vrijeme između Iga I i Parta, pripisujući materijal tzv. slovenskom tipu vučedolske kulture,¹⁴⁵ kako je ranije za lokalitet Apatovac – Hum to učinio i njen otac, Stojan Dimitrijević,¹⁴⁶ a što sam negirao još 1981. godine imenujući fazu II i fazu III vučedolske kulture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj slavonsko-alpskim tipom kasne vučedolske kulture.¹⁴⁷ Međutim, ni pozicija za Rudinu 1 između Iga I i Parta nije dokazana. Isto tako, u blizini Đakova postoji lokalitet Viškovci – Gradina s kojega je ranije razdvojen materijal na vinkovački (stariji po vremenu nalaza) i kasnovučedolski,¹⁴⁸ ali je danas jasno kako se tu, kao i u slučaju lokaliteta Grabrovac kod Đa-

kova, radi o elementima preživjelog vučedolskog stanovištva. Jednako tako, djelomice se ne slažemo sa stavom Želimira Brnića oko njegove atribucije materijala s Rudine 1,¹⁴⁹ koju dijeli na dva horizonta, onaj raniji vučedolski i onaj kasniji ranobrončanodobni što je neodrživo, kako je u ranijim osvrtima i dokazano.¹⁵⁰ Veliki korak naprijed u prihvaćanju istovremenosti i jedinstvenosti rane vinkovačke kulture i najkasnijih vučedolskih obilježja napravili su mađarski istraživači. Na lokalitetu Szava kod Siklosa u blizini Pečuha istraživao je Istvan Ecsedy koji je ukrašenu keramiku također pribrojio šomođvarskoj kulturi, uspoređujući elemente koji su se zatekli na ovom lokalitetu i onima u Nagyarpadu, s ostalim lokalitetima vinkovačko-šomođvarskog kulturnog kompleksa.¹⁵¹ Nalaze iz Nagyarpada cjelovito je objavio Gabor Bandi.¹⁵² Zasluge za poimanje cjelovitosti ovih elemenata u šomođvarskoj kulturi pripadaju i Rozsi Kalicz Schreiber te Nandoru Kaliczu,¹⁵³ kao i Mariji Bondar¹⁵⁴ te svakako Gabrielli Kulcsar koja je sustavno sintetizirala šomođvarsko-vinkovački kulturni kompleks u Karpatskoj kotlini.¹⁵⁵

Osvrnimo se još, premda iskače iz uže teme, na nedoumice oko pogrebnog ritusa u vinkovačkoj kulturi. Naime, osim žarnih grobova u urnama iz Drljanovca kod Bjelovara, Osijeka i Vinkovaca – Duga ulica 40,¹⁵⁶ u novije vrijeme objavljeni su i žarni grobovi u Kaznici kod Đakovačkih Selaca¹⁵⁷ i oni s lokalite-

141 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, 22.

142 MARKOVIĆ, Zorko: *Ranobrončanodobna faza vučedolske kulture u zapadnoj Bosni i sjevernoj Hrvatskoj*; isti: *Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj...*

143 MARKOVIĆ, Zorko: *Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj...*, 34, T. 3: 3.

144 Isto, 35.

145 DIMITRIJEVIĆ, Bojana: *Uloga vučedolske kulture u genezi njezinih nasljednika*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, neobjavljeni magistarski rad, 1997., 42–44.

146 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, 41–42.

147 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 249.

148 Za kasnovučedolske nalaze v. DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur...*, 38; za vinkovačke nalaze v. MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, T. 38.

149 BRNIĆ, Želimir: *Prapovijesni keramički nalazi s utvrde Čanjevo // Utvrda Čanjevo, istraživanja 2003 – 2007* (ur. Luka Bekić), Visoko, 2008., 74–75.

150 MARKOVIĆ, Zorko: *Prilog poznavanju vinkovačke kulture*, 37–38.

151 ECSEDY, Istvan: *Die Siedlung der Somogyvar – Vinkovci Kultur...*, Abb. 5.

152 BANDI, Gabor: Nav. dj.

153 KALICZ SCHREIBER, Rozsa: Nav. dj.; KALICZ SCHREIBER, Rozsa; KALICZ, Nandor: *Die Somogyvar – Vinkovci Kultur...*

154 BONDAR, Maria: *Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia...*

155 KULCSAR, Gabrielle: Nav. dj.

156 KALAFATIĆ, Hrvoje: Nav. dj., 18–21.

157 KALAFATIĆ, Hrvoje; HRŠAK, Tomislav: *Žarni grob ranog brončanog doba s lokaliteta Selci Đakovački – Kaznica: zvonasti pehari na jugu Karpatske kotline? // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 2007., 41–47.

ta Josipovac Punitovački – Veliko polje I,¹⁵⁸ a uz koje se spominju i kosturni grobovi. U Belotić tipu vinkovačke kulture javljaju se žarni i kosturni grobovi pod tumulima,¹⁵⁹ a nejasan je i položaj grobova s Gradca kod Belegiša gdje se navodno javljaju i kosturni i žarni grobovi.¹⁶⁰ Kako pokazuje slučaj Csepel-tipa kulture zvonastih pehara (u sklopu rane Nagyrev kulture), moguća je i pojava oba ritusa u istoj nekropoli.¹⁶¹ Ženski kosturni grob iz Zemuna vjerojatno neće pripadati vinkovačkoj, nego prije nekoj drugoj ranobrončanodobnoj kulturi.¹⁶²

U zapadnoj Bosni moramo računati na vučedolsku kulturu u vremenu ranijem od lokaliteta Zecovi: to je slučaj s lokalitetom Hrustovača, koji pripada vremenu Vučedola B kako to pokazuju i apsolutni datumi: uzorak GrN-8011 dao je starost 4165 +/- 35 BP, tj. datume 2881 – 2629 cal BC,¹⁶³ a uzorak Bln-564 dao je starost 4125 +/- 80 BP, tj. 2882 – 2581 cal BC.¹⁶⁴ Prema svim pokazateljima, lokalitet Zecovi čini pak jednu varijantu rane vinkovačke kulture što je vidljivo iz svih relevantnih pokazatelja.¹⁶⁵

Zaključno, možemo reći kako Rudina-tipu rane vinkovačke kulture pripadaju svi prapovijesni nalazi s lokaliteta Koprivnička Rijeka – Rudina 1, ali i neki drugi lokaliteti. Prije svega to su Orovački vinogradi,¹⁶⁶ koje već godinama istražuje Goran Jakovljević iz Grad-

skog muzeja Bjelovar,¹⁶⁷ zatim Martinac¹⁶⁸ te Veliko Trojstvo – Stari brijeg,¹⁶⁹ na kojemu se posebno ističe bogato ukrašeni vrč s ručkom i četvrtasto bikoničnim trbuhom,¹⁷⁰ a koji ima analogije u Mako-kulturi u sličnom obliku četvrtastog vrča.¹⁷¹ Ovome popisu priključujemo lokalitete Letičani – Bukvik¹⁷² i Babinac Severinski.¹⁷³ Ovome će tipu pripadati možda i dio materijala s lokaliteta Apatovac – Hum u blizini same Rudine,¹⁷⁴ kao i obližnji lokalitet Veliki Kalnik.¹⁷⁵ Možda mu pripada i nalazište Katalena iznad Ludbrega.¹⁷⁶ Lokalitet Velika Barna će vjerojatno pripadati fazi Vučedol B, kako se može suditi po novijim nalazima (informacija G. Jakovljević). Ranije je u Drljanovcu kod Bjelovara otkrivena jedna jama i jedna nadzemna kuća vinkovačke kulture, ali to će pripadati kasnijem razvoju iste kulture.¹⁷⁷ Dakle, možemo reći kako bi, prema sadašnjem stanju istraživanja, Rudina-tipu pripadala nalazišta oko Koprivnice, Bjelovara, Križevaca i Ludbrega. Moramo očekivati buduća istraživanja, ali i objavu neobjavljene građe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kako bi nam još brojne nedoumice bile jasnije.

158 HIRSCHLER, Ivana: *Vinkovačka kultura*, 149.

159 DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat...*, 22–23; TASIĆ, Nikola: *Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*, 45–50.

160 TASIĆ, Nikola: *Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*, 48.

161 KALICZ SCHREIBER, Rozsa; KALICZ, Nandor: *Die Somogyvar – Vinkovci Kultur...*, 149.

162 KALAFATIĆ, Hrvoje: *Nav. dj.*, 20–21.

163 DURMAN, Aleksandar; OBELIĆ, Bogomil: *Radiocarbon Dating of the Vučedol Culture Complex*, 1004; FORENBAHER, Stašo: *Nav. dj.*, 240.

164 Ponovna analiza materijala iz Hrustovače dovela je do istog zaključka: MARKOVIĆ, Zorko: *Ranobrončanodobna faza vučedolske kulture u zapadnoj Bosni i sjevernoj Hrvatskoj*, 148–151.

165 Isto, 148–151, T. 1: 1–13.

166 Za ranije nalaze i atribuciju v. MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 239–240.

167 Npr. JAKOVLJEVIĆ, Goran: *Zaštitno iskopavanje lokaliteta Orovački vinogradi kod Bjelovara // Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XXXII/3*, Zagreb, 2000., 72–75. Voditelju zahvaljujem na uvidu u iskopani materijal, kao i ravnatelju Gradskog muzeja Bjelovar Mladenu Medaru.

168 ECSEDY, Istvan: *Die Siedlung der Somogyvar – Vinkovci Kultur...*, Abb. 5:A/1, B4; MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 221, T. 2: 5–8.

169 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 220–221, T. 2: 9–11.

170 Isto, T. 2: 11.

171 KALICZ SCHREIBER, Rozsa: *Nav. dj.*; Abb. 4: 5a, 5b. Lokalitet Tata – Tofarok u županiji Komárom.

172 MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, 221–222, T. 6: 1–11.

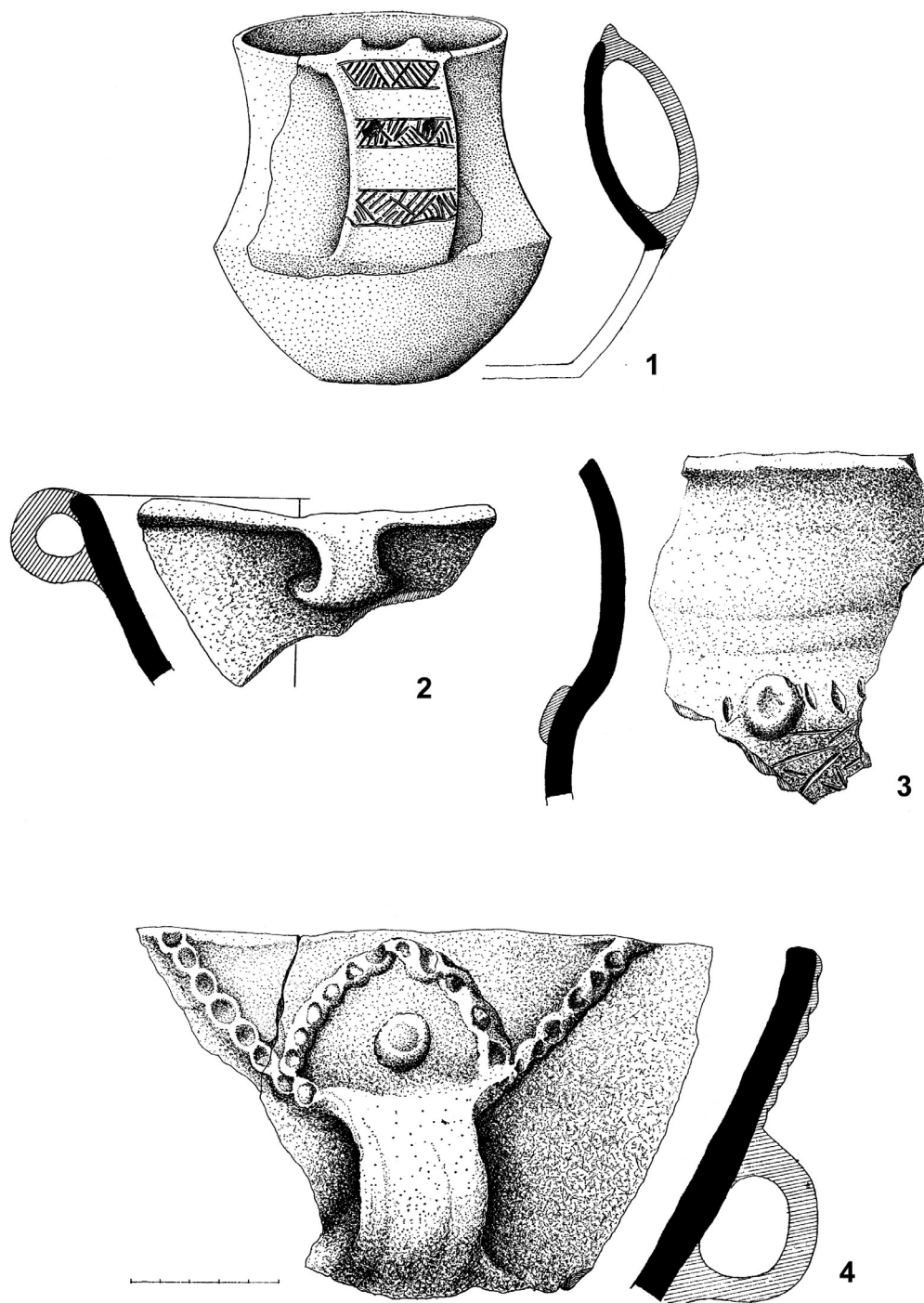
173 Isto, 220, T. 6: 12–13.

174 Isto, 236–239, T. 3–5; MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska na izmaku eneolitika i početku ranoga brončanog doba*, T. 1: A.

175 Iskopavanje Zorana Homena iz Gradskog muzeja Križevci. MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska na izmaku eneolitika i početku ranoga brončanog doba*, T. 1: B, Sl. 2.

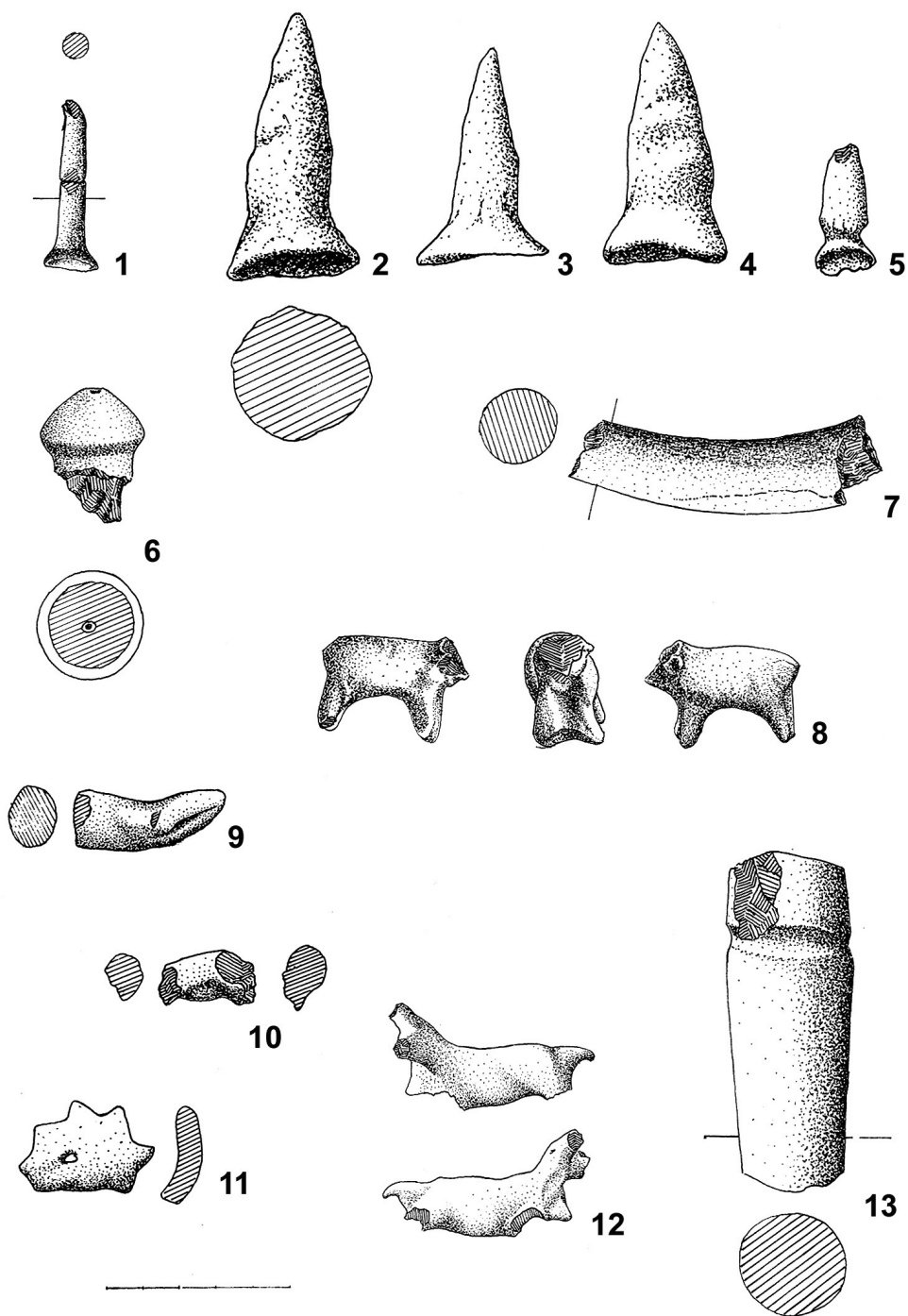
176 ŠIMEK, Marina i dr.: *Županija varaždinska*, 118, br. 352.

177 DURMAN, Aleksandar: *Prilog stratificiranju Kevderc – Hrnjevac tipa Retz-gajarske kulture // Opuscula archaeologica 7*, Zagreb, 1982., 37–46, T. 1, T. 7–8 (krivo obilježeno kao T. 5–6).

Tab. 7. - 1, 4: jama 7; 2: jama 5; 3: ognjište 3

(prema: MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*; izradila: K. Botić).

Tab. 8. - 1, 6-9: jama 3; 2-4: ognjište 10; 5, 13: jama 19; 10, 12: jama 10; 11: jama 12
 (prema: MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj...*; izradila: K. Botić).

Summary

Rudina near Koprivnička Rijeka and some questions concerning the Culture of Vinkovci

Archaeological site Koprivnička Rijeka – Rudina is situated some 19 km south-west of Koprivnica (Croatia) on a small hill in the forest above the Koprivnica creek. During two archaeological campaigns (directed by Zorko Marković) in 1978 and 1979 a surface of 812 square meters was revealed confirming the existence of a one-level prehistoric settlement of which 19 pits, 10 fire places and one house was excavated. Due to the similarity in the material at first it was thought that the site can be dated in the early Bronze age phase of the Vučedol culture (Vučedol C) but later it was attributed to the Rudina-type of the early Vinkovci culture which still bears strong elements of the late Vučedol culture, but in a more rustic manner. Among other things, the excavation revealed the existence of two animal graves within the settlement which were found in pit 4 (primitive short-leg beef) and pit 19 (wild boar and a dog).

The most distinguished finds among the rough house pottery are pots and amphorae with smooth neck and barbotin decoration on the body and pots with plastic decoration. Even though the finds of the fine pottery, of which the bi-conical bowls that can have a handle are in majority, have some decorative elements that can be attributed to the Vučedol culture most of it is not decorated. The rest of the fine pottery belongs to small amphorae, characteristic small pitches or pitches with cylindrical neck, rounded or bi-conical body and a handle that stretches from the rim to the neck or the body. There are also some cylindrical vials that are not decorated, two pitchers with small bumps above the line shaped handle and several small cups whose straight rim has the same radius as the bottom. Among the techniques of decoration the most common one is barbotin decoration, then simple carving and carving in lines. Among the material there are some handles that are decorated with shallow or plastic ribs and the most common decorative motives are zigzags, triangles or chess board decoration. Among the remaining material there is several idols of which the most represented ones are simple ceramic horns and

animal figurines of the deer. There are also some phallus shaped objects.

The site was dated in 3750 BP, i.e. 2300-2030 BC and it is contemporary with the sites of the same culture on the territory of Prekomurje in Slovenia, but with strong connections with sites in western Hungary and western Bosnia. Other sites of this Rudina-type of the early Vinkovci culture can be found on the territory of north-western Croatia around the cities Koprivnica, Križevci, Bjelovar and Ludbreg (Orovački vinogradi, Letičani, Martinac, Veliko Trojstvo, partially around the village Apatovac and perhaps on the positions Veliki Kalnik, Babinac Severinski and Katalena above Ludbreg).

Literatura

- BALEN, Jacqueline: *Eneolitičke kulture na prostoru istočne Hrvatske*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, neobjavljena doktorska disertacija, 2010.
- BALEN, Jacqueline; MIHELIĆ, Sanjin: *Par srebrnih sjekira iz Starih Jankovaca* // *Opuscula archaeologica* 27, Zagreb, 2003., 85–96.
- BANDI, Gabor: *Über die Entstehung der fruehbronzezeitlichen Zivilisation* // *MittArchInst – Beiheft 2*, Int. Symp. Budapest – Velem 1977 (ur. Nándor Kalicz; R. Kalicz-Schreiber), Budapest, 1981., 21–27.
- BIBLIJA, *Kršćanska sadašnjost: Levitski zakonik I*, Zagreb, 1974.
- BONDAR, Maria: *Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia* // *Antaeus* 22, Budapest, 1995., 197–268.
- BONDAR, Maria: *Fruehbronzezeitliche Siedlung von Nagykanizsa – Inkey Kapelle* // *Zalai Muzeum* 12, Zalae-gerszeg, 2003., 49–77.
- BRNIĆ, Želimir: *Prapovijesni keramički nalazi s utvrde Čanjevo* // *Utvrda Čanjevo, istraživanja 2003 – 2007* (ur. Luka Bekić), Visoko, 2008., 71–95.
- BRUNŠMID, Josip: *Nahodjaji bakrenog doba iz Hrvatske, Slavonije i susjednih zemalja* // *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* n. s. 6, Zagreb, 1902., 32–67.
- BULAT, Mirko: *Bakrene sjekire u Muzeju Slavonije* // *Osječki zbornik* 8, Osijek, 1962., 5–36.
- ČIMIN, Robert: *Povijest arheologije u Podravini (1880. – 2014.)* // *Podravski zbornik* 40/2015 (ur. R. Čimin), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2014., 135–157.
- ČOVIĆ, Borivoj: *Metalurška djelatnost vučedolske grupe u Bosni* // *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH XIII/11*, Sarajevo, 1976., 105–115.
- DIMITRIJEVIĆ, Bojana: *Uloga vučedolske kulture u gene-*

- zi njezinih nasljednika, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, neobjavljeni magistarski rad, 1997.
- DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Die fruehe Vinkovci – Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler-Substrat im Lichte der Ausgrabungen in Vinkovci (1977/78)* // *Opuscula archaeologica* 7, Zagreb, 1982., 7–36.
 - DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture* // *Opuscula archaeologica* 1, Zagreb, 1956., 1–67.
 - DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Rezultati arheoloških iskopavanja na području vinkovačkog muzeja od 1957. do 1965. godine*, Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, Acta Musei Cibalensis 1, 1966.
 - DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks* // *Praistorija jugoslavenskih zemalja 3 – eneolit* (ur. Alojz Benac), Sarajevo, 1979., 267–341.
 - DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zu einigen chronologischen Fragen des pannonischen Aeneolithikum* // *Germania* 60/2, Frankfurt a. M., 1982., 425–458.
 - DIMITRIJEVIĆ, Stojan: *Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur im Zwischenstromland Donau – Drau – Sava* // *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* X – XI, 1977. – 1978., 1–96.
 - DURMAN, Aleksandar (ur.): *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.*, Zagreb, 1988.
 - DURMAN, Aleksandar: *Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa* // *Opuscula archaeologica* 8, Zagreb, 1983., 1–87.
 - DURMAN, Aleksandar: *Počeci metalurgije na brodskom području* // *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu* (ur. Zlata Živakovič-Kerže), Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – podružnica Slavonski Brod; Muzej Brodskog Posavlja, 2000., 91–103.
 - DURMAN, Aleksandar: *Prilog stratificiranju Kevderc – Hrnjevac tipa Retz-gajarske kulture* // *Opuscula archaeologica* 7, Zagreb, 1982., 37–46, T. 1, T. 7 – 8 (krivo objavljeno kao T. 5 – 6).
 - DURMAN, Aleksandar; OBELIĆ, Bogomil: *Radiocarbon Dating of the Vučedol Culture Complex* // *Radiocarbon* Vol. 31, No 3, 1989., 1003–1009.
 - ECSEDY, Istvan: *Die Siedlung der Somogyvar – Vinkovci Kultur bei Szava und einige Fragen der Fruehbronzezeit in Suedpannonien* // *A Jannus Pannonius Muzeum Evkonyve* XXIII, Pecs, 1978., 67–136.
 - ECSEDY, Istvan: *Excavations at Zok – Varhegy 1977–1982, Preliminary Report* // *A Jannus Pannonius Muzeum Evkonyv* 27/1982, Pecs, 1983., 59–105.
 - FORENBAHER, Stašo: *Radiocarbon dates and absolute chronology of the central European Early Bronze Age* // *Antiquity* 67, 1993., 218–256.
 - GLOGOVIĆ, Dunja: *Ostava Tenja – Orlovnjak i ostali prapovijesni nalazi zlata u sjevernoj Hrvatskoj* // *Opuscula archaeologica* 27, Zagreb, 2003., 97–101.
 - HIRSCHLER, Ivana: *Vinkovačka kultura* // *Josipovac Punitovački – Veliko polje I* (ur. Lea Čataj), Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2009., 141–171.
 - JAKOVLJEVIĆ, Goran: *Zaštitno iskopavanje lokaliteta Orovački vinogradi kod Bjelovara* // *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* XXXII/3, Zagreb, 2000., 72–75.
 - KALAFATIĆ, Hrvoje: *Žarni grob vinkovačke kulture s lokaliteta Vinkovci – Duga ulica 40* // *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 23, 2006., 17–28.
 - KALAFATIĆ, Hrvoje; HRŠAK, Tomislav: *Žarni grob ranog brončanog doba s lokaliteta Selci Đakovački – Kaznica: zvonasti pehari na jugu Karpatske kotline?* // *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 2007., 41–47.
 - KALICZ SCHREIBER, Rozsa: *Die Vermittlungsrolle in Sued-Nord Richtung der Somogyvar – Vinkovci – Kultur in der fruehen Bronzezeit* // *Budapest Regisegei* 28, Budapest, 1991., 9–43.
 - KALICZ SCHREIBER, Rozsa; KALICZ, Nandor: *Die Somogyvar – Vinkovci Kultur und die Glockenbecher in der Fruehbronzezeit von Budapest* // *Savaria* 24/3, Szombathely, 1999., 83–114.
 - KOROŠEC, Josip: *Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Krizevcev na Hrvatskem*, Ljubljana: Zbornik Filozofske fakultete 4/1, 1962.
 - KULCSAR, Gabrielle: *The Beginnings of the Bronze Age in the Carpathian Basin – Mako – Koshiy – Čaka and the Somogyvar Cultures in Hungary* // *Budapest: Varia Archaeologica Hungarica*, 2009.
 - MAJNARIĆ PANDŽIĆ, Nives: *Brončano i željezno doba* // *Prapovijest* (ur. Stojan Dimitrijević, Tihomila Težak Gregl, Nives Majnarić Pandžić), Zagreb, 1998., 161–358.
 - MALEZ, Vesna: *Zoarheološka osnova naseljavanja lokaliteta Rudina kod Koprivničke Rijeke* // *Izdanja HAD-a* 14, Zn. skup „Arheološka istraživanja u Podravini i kalničkobilogorskoj regiji“, Koprivnica 1986. (ur. Nives Majnarić-Pandžić), Zagreb, 1990., 89–91.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Grabovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj* // *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 19, 2002., 31–45.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Još o nekoliko statističkih podataka s nalazišta Rudina I kod Koprivničke Rijeke* // *Muzejski vjesnik* 10, Varaždin, 1987., 33–35.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Koprivnička Rijeka – Rudina I, Koprivnica* // *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (ur. Dubravka Balen Letunić), Koprivnica, 1986., 95–97
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Krizevci – novi nalazi i rekognosciranja* // *Arheološki pregled* 19, Beograd, 1977. (1978.), 142–148.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Novi prilozi poznavanju eneolitika i brončanog doba u koprivničkoj Podravini* // *Izdanja HAD-a*

- 21, Zn. skup „Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske“, Bjelovar 1996. (ur. Božidar Čečuk), Zagreb, 2003., 41–56.
- MARKOVIĆ, Zorko: *Pogrebni običaji i društveno raslojavanje u neolitu, eneolitu i ranom bronzanom dobu sjeverne Hrvatske* // Podravski zbornik 85 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1985., 157–167.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Posjet dr. Nandora Kalicza i problem arheološke suradnje kod nas* // Muzejski vjesnik 3, Koprivnica, 1980., 51–53.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Prilog poznavanju vinkovačke kulture* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 27, 2010., 33–49.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Problem geneze i razvoja eneolitičkih i ranobrončanodobnih kultura sjeverozapadne Hrvatske* // Izdanja HAD-a 14, Zn. skup „Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji“, Koprivnica 1986. (ur. Nives Majnarić-Pandžić), Zagreb, 1990., 39–50.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Ranobrončanodobna faza vučedolske kulture u zapadnoj Bosni i sjevernoj Hrvatskoj* // Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH XXXII/30, Spomenica Alojza Benca, Sarajevo – Frankfurt am Main – Berlin – Heidelberg 2002., 141–160.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Rudina, Koprivnička Rijeka, Koprivnica – naselje kasne vučedolske kulture* // Arheološki pregled 20, Beograd, 1979., 22–25.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska na izmaku eneolitika i početku ranoga bronzanog doba* // *Histria antiqua* 11, Pula, 2003., 183–201.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Sjeverna Hrvatska od neolita do bronzanog doba*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1994.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* // Arheološki vestnik 32, Ljubljana, 1981., 219–290.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati iskopavanja 1978. godine)* // Podravski zbornik 79 (ur. Dragutin Feletar), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1979., 122–140.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Vučedolsko naselje Rudina (Rezultati istraživanja 1978. i 1979. godine)*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, katalog izložbe, 1979.
 - MARKOVIĆ, Zorko: *Rudina, Koprivnička Rijeka, Koprivnica – nastavak iskopavanja kasnoga vučedolskog naselja* // Arheološki pregled 21, 1980., 37–40.
 - MILIČEVIĆ, Marina: *Religija vučedolske kulture* // Vučedol, treće tisućljeće p. n. e. (ur. Aleksandar Durman), Zagreb, 1988., 30–31.
 - SCHMIDT, R. R.: *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945.
 - ŠAVEL, Irena: *Najdišće Za Rašćico pri Krogu – naselbina kulture Somogyvar – Vinkovci* // Zbornik soboškega muzeja 8 (ur. Janez Balažic), Murska Sobota, 2005., 39–84.
 - ŠAVEL, Irena; SANKOVIĆ, Samo: *Za Rašćico pri Krogu* // Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 13 (ur. Bojan Djurić), Ljubljana, 2010.
 - ŠIMEK, Marina i dr.: *Županija varaždinska* // Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske – Sekcija arheologa i preparatora, 2. izdanje, 1997., 95–144.
 - TASIĆ, Nikola: *Die Vinkovci – Kultur. Kulturen der Fruehbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Beograd: Balkanološki institut SANU, Pos. izd. 22 ser. Balcano – Pannonica, 1984., 15–32.
 - TASIĆ, Nikola: *Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*, Novi Sad – Beograd, 1983.
 - VELUŠČEK, Anton; ČUFAR, Katarina: *Založnica pri Kamniku pod Krimom na Ljubljanskem barju – naselbina kulture Somogyvar – Vinkovci* // Arheološki vestnik 54, Ljubljana, 2003., 123–158.
 - VRANIĆ, Svetlana: *A Grave from the Early Bronze Age found at Šljunkara near Zemun* // *Starinar* 42, Beograd, 1991., 19–26.